

Contes per canviar el món

*El pensament dels
infants a través
dels contes. El paper
de l'escola i l'educació*

PREMI PILARÍN BAYÉS

Estudi ESCOLTEM ELS INFANTS

Joan Domènech Francesch

Estudi ESCOLTEM ELS INFANTS

La gran quantitat de contes que participen a cada edició del Premi aporten una informació molt important de la mirada dels infants de Catalunya sobre la temàtica proposada. Per això, cada any elaborem, en col·laboració amb una persona experta, un estudi sociològic sobre el tema treballat que esdevé una eina educativa per a mestres i famílies.

Premi Pilarín Bayés

El Premi neix l'any 2004 amb la voluntat d'homenatjar la il·lustradora Pilarín Bayés que encarna a la perfecció l'essència del Premi: valors, estima pels contes i pels infants. Cada any, proposem als infants de Catalunya el repte d'escriure un conte per fer-los reflexionar i treballar temàtiques al voltant dels valors, i fomentar la lectura i l'escriptura..

Trobareu tots els contes i els estudis a www.premipilarinbayes.org

Joan Domènech Francesch (Lleida, 1953).
Aprenent de mestre, feliçment jubilat. Ha treballat a l'escola pública Fructuós Gelabert. Autor de llibres com *Mirades a l'educació que volem* (amb Joan Guerrero) i *Elogi de l'educació lenta* (Ed. Graó). Membre de la Federació de Moviments de Renovació Pedagògica de Catalunya. Actualment impulsa la celebració d'un Congrés d'Educació Pública a Catalunya.

joan.domenech.francesch@gmail.com

Contes per canviar el món

*El pensament dels
infants a través
dels contes. El paper
de l'escola i l'educació*

Joan Domènech Francesch

PREMI PILARÍN BAYÉS

Contes per canviar el món

*El pensament dels infants a través dels contes.
El paper de l'escola i l'educació*

Joan Domènech Francesch

La reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, compresos la reprografia i el tractament informàtic, resta rigurosament prohibida sense l'autorització dels propietaris del *copyright*, i estarà sotmesa a les sancions establertes a la llei.

Primera edició: març de 2018

@ del text: Joan Domènech Francesch

Editen:

Editorial Mediterrània, SL
Casp, 63, pral. 2a
08010 Barcelona
www.editorialmediterrania.com

Obra Social Sant Joan de Déu
Puiggarí, 5-7, 4t
08014 Barcelona
www.solidaritat.santjoandedeu.org

ISBN: 978-84-9979-642-0

D.L: B 8986-2019

Índex

Introducció	7
Canviar el món, per què?	11
El pensament dels infants sobre canviar el món	19
Canviar el món. Què podem fer des de l'escola?	37
Conclusions	61
Referències bibliogràfiques	62

Introducció

Des del primer moment, l'encàrrec que em va fer l'Obra Social de Sant Joan de Déu em va interessar. En ple debat sobre si les escoles i els mestres adoctrinem, em feien la proposta de reflexionar, a partir de textos elaborats pels infants, sobre les idees que tenen del canvi del món i sobre les possibilitats i vies de treball que, al voltant d'aquesta proposta, les escoles i els mestres poden desenvolupar.

Aquest ha estat el darrer curs de la meva carrera professional. Quan escric aquest petit assaig, soc un aprenent de mestre feliçment jubilat. Potser hauria de dir un aprenent de jubilat que continua interessant-se per l'escola i l'educació. Després de més de quaranta anys de servei, m'adono que les relacions entre societat i escola segueix sent un dels meus temes d'interès.

Haig de confessar que vaig començar a treballar de mestre perquè volia canviar el món. No em sento una persona singular. Estic convençut que a les fornades de mestres que als anys setanta van entrar a les escoles molts coincidien amb aquesta pretensió. En ple final de la dictadura, imaginàvem l'escola com un espai on podíem debatre, reflexionar sobre el futur de la societat i, a més, donar eines als infants i joves per interpretar i conèixer el món. Però més enllà d'aquest objectiu, ens imaginàvem la nostra acció pedagògica com una acció plenament revolucionària.

Seguíem participant en moviments contra la dictadura, polítics, sindicals i socials, però intuïem que era a l'escola on podíem sembrar alguna llavor més sostenible de futur. Formar als futurs ciutadans, donar-los tots els coneixements que necessitaven i augmentar la consciència que democratitzar la societat era la manera més directa de canviar el món, un propòsit que guiava els nostres afanys de joventut.

És el 1976 a Santa Coloma de Gramenet. De la primera escola on vaig treballar, l'Acadèmia Singuerlín, el director, membre de l'Hermandad de Cristo Rey, em va acomiadar als dos mesos, entre altres coses perquè *ensenyava* literatura castellana començant per Gabriel Celaya en comptes de per Fray Luís de León. Al setembre d'aquell any vaig començar a treballar a l'escola pública, al barri de les Oliveres, al Lluís Millet.

En aquesta escola, vam coincidir uns quants mestres que també compartíem aquestes finalitats. Amb unes famílies implicades políticament i uns alumnes àvids de coneixements vam començar la nostra acció pedagògica. Ho volíem canviar tot: democratitzar l'escola, crear un consell d'ensenyament –molt abans de la LODE–, fer que les famílies participessin en l'equip directiu, deixar de banda els llibres de text, elaborar materials de treball, sortir a conèixer Catalunya, anar de colònies, fer assemblees a les aules, elaborar plans de coneixement del medi (les restes antigues de Santa Coloma, itineraris de la font de l'Alzina, de Sant Jeroni de la Murtra), estudiar la història sense llistes de dates i fets. I intentant entendre processos, causes i conseqüències, fer projectes d'expressió plàstica, practicar el teatre a l'escola, recuperar les festes populars...

A fora de l'escola, seguíem lluitant per la democràcia i l'autonomia. I a dins de l'escola, per intentar fer realitat tres idees: donar a tothom accés al coneixement i, sobretot, a les classes treballadores, promoure l'equitat i treballar per l'emancipació de totes les persones.

10

El temps, malauradament, ho posa massa vegades tot al seu lloc. Els guanys socials i polítics, la fi de la dictadura, els inicis de l'autonomia de Catalunya, van portar la democràcia a l'escola, però també ens va fer adonar que la nostra acció pedagògica era molt més limitada del que ens pensàvem. No era tan fàcil això de la revolució, ni, tant sols, els petits canvis i reformes que desitjàvem.

Conscients que el treball no era en va, que les llavors sembrades aquells anys alguna utilitat tindrien, si més no, personal, vaig seguir treballant. Els quaranta anys m'han refermat en una idea: el tema és d'una gran complexitat, però la feina que podem fer a cada escola és imprescindible.

Segueixo tenint ganes de canviar el món. I tinc, més que mai, la ferma convicció que aquest canvi no es farà sense l'escola. Potser la meua experiència m'ha obligat a replantejar tàctiques i estratègies..., però segueixo pensant que la institució escolar, un àmbit educatiu i cultural importantíssim socialment, segueix sent un terreny fonamental de

creació de coneixement i de cultura, de formació de personalitats, de reconeixement d'identitats, aspectes imprescindibles si volem que el món tingui un altre aire en el futur.

En aquest petit document he intentat ordenar algunes de les idees sobre les que he reflexionat durant aquests anys. Consta de tres parts.

En la primera, intento aproximar-me al concepte de canvi, des d'una perspectiva general, per donar eines per saber de què parlem quan parlem de canvi. Pensant més en els adults que en les persones petites que han fet aquests contes. Crec que ells, no fan gaire floritures i tenen claríssim què volen quan els hi proposem.

En la segona, faig un resum de les idees que he pogut entreveure a partir dels textos i contes presentats a la convocatòria del Premi Pilarín Bayés. Les idees, fresques, ingènues, creatives dels infants sempre són font d'aprenentatge, moltes vegades perquè no tenen les limitacions pròpies del pensament adult, potser fins i tot perquè no són gaire *políticament correctes* o es mouen en el terreny de la utopia més radical. En el fons, hi ha un cert paral·lelisme entre el món de la ficció dels infants i el món de la ciència ficció. Es necessita tenir la ment molt oberta, no deixar-se emportar per prejudicis i situacions preestablertes, oblidar-nos de les propostes *científicament correctes*, per poder ser creatius, trencar amb la norma o amb allò que és massa evident. En aquest terreny, els infants, són grans mestres. Penso, a més a més, que la creativitat –acompanyada en els infants de la sorpresa, la ingenuïtat, la simplicitat...– és un concepte que s'ha de preservar, estimular, tenir-ne cura... Massa sovint la institució escolar, amb l'excusa de la transmissió cultural, no deixa desenvolupar-la com seria necessari.

En tercer lloc i responent també a l'encàrrec que se'm va fer, intento donar pistes i idees de com es pot abordar la idea des de l'escola. Segurament, no us trobareu amb res que no sapigueu els mestres; en tot cas, un conjunt de pistes més o menys ordenades segons criteris personals i que poden ajudar a donar sentit a les experiències de les aules. Centrat sobretot amb Primària, que són les edats que corresponen als contes

presentats, però que fàcilment i amb més profunditat es poden traspasar a altres etapes posteriors.

Finalment, si alguna persona em vol fer arribar algun suggeriment, idea, reflexió sobre tots aquests temes, ho agrairé enormement. El tema és inacabable i crec que és important que, malgrat que sembli que l'escola es mou només sota paràmetres tècnics i tecnològics, cada vegada som més els qui pensem que trebalem en una institució en què tenim la responsabilitat i la necessitat educativa de seguir plantejant tots aquests aspectes. Enfront dels qui encara pensen que *això no toca*, suposo que us ha quedat clar quin és el meu pensament.

Palafrugell, agost de 2018

Joan Domènech Francesch

joan.domenech.francesch@gmail.com

Canviar el món, per què?

Canvi, millora, desenvolupament, progrés... Paraules que es relacionen i s'interrelacionen amb significats difícils de delimitar. *Canviar el món* és un concepte contradictori que pot tenir una gran ambivalència en els seus significats.

Qui no vol canviar el món? Segurament aquest es un propòsit comú a la immensa majoria de la humanitat. Canviar el món per fer-lo millor, si ho concretem encara més. Canviar per millorar. Tanmateix, si aprofundim en aquests conceptes una mica, ens adonarem que no n'hi ha prou de formular-lo amb aquesta simplicitat. Per què volem canviar el món? En quina direcció volem fer-ho i quines són les nostres motivacions?

13

A més, tenim una contradicció d'entrada. No us sembla una mica estrany proposar canviar el món precisament en l'època en què ens ha tocat viure? Les darreres dècades de la història de la humanitat s'estan caracteritzant per canvis continus i vertiginosos. La tecnologia en general i Internet en particular ens han canviat la vida, les relacions i les interrelacions de la població en general. Han aparegut noves necessitats bàsiques, s'han transformat els sistemes productius, la informació i el coneixement –per tant, l'aprenentatge– està a l'abast de tothom, en qualsevol lloc i en qualsevol moment... I a més a més, aquests canvis s'estan produint de forma accelerada, sense que ningú ho pugui aturar. Els terrenys pels quals avança la tècnica i la ciència són innumbrables i, ara, més que mai, es fa real la frase que *el somni de la raó pot produir monstres*. Vivim una època en què, en la pràctica, allò que pot arribar a ser pensat, pot esdevenir una realitat. Una època en la qual els avenços científics estan presidits per una idea pròpia de la millor ciència-ficció: aconseguir la immortalitat¹.

¹ NOAH HARARI, Yuval (2016): *Homo Deus*. Grup 62.

Qui s'atreveix a qualificar d'utòpic **un xip per curar l'Alzheimer**, com proposa el conte d'aquest títol, quan s'estan instal·lant ginys en els cervells per curar la ceguesa o el Parkinson?

La mirada dels infants és creativa i els avenços científics i tècnics són imparables, però ens seguim preguntant si tot és vàlid, si tots els invents i descobriments que s'estan fent en aquests moments són útils i profitosos per a la humanitat i si, en definitiva, produeixen cotes més altes de benestar i felicitat.

Segons com responguem a aquestes qüestions, les conclusions poden ser molt diferents. No tots els canvis, d'això en som molt conscients, aporten els mateixos beneficis a les persones. És més, en l'actualitat, molts sectors socials mantenen un pensament crític sobre molts d'aquests nous descobriments de la ciència. En el fons, parlem clar, canviar el món ho pretén tant l'empresari que cerca el màxim benefici per a la seva empresa, encara que sigui a costa de contaminar o explotar els seus treballadors, com l'infant que desitja que la medicina avanci per poder curar alguna malaltia que l'afecta o afecta algú proper.

14

S'imposa, per tant, una resposta des de l'ètica. Dependrà del nostre posicionament en tant que persones, de la nostra visió del món, de com entenem, vivim i ens posicionem respecte dels problemes de la humanitat, de la nostra escala de valors... que serem capaços d'analitzar críticament cadascun d'aquests canvis. Les nostres idees prèvies determinaran com entenem aquesta millora i l'oportunitat o no de cadascun dels canvis que estem vivint.

Associem la idea de canvi al concepte de progrés, però el progrés també és un concepte equívoc. Podem parlar de progrés amb sentits diametralment oposats. El progrés pot ser d'un individu o d'un grup; d'un país o d'una societat en el seu conjunt. Pot significar el nostre benestar, però aquest benestar pot ser a costa dels altres o pel contrari pot portar el màxim de benestar per a tothom des d'una posició col·laborativa. Pot ser el portal de nous descobriments o pot engendrar monstres difícils de dominar.

No cal buscar cap descobriment especial ni cal anar gaire lluny en el temps. Pensem en les conseqüències dels avenços i descobriments sobre la radioactivitat de les partícules que han donat com a resultat innovacions en aspectes com la medicina, l'arqueologia o en la cursa d'armament. Marie Curie, Enrico Fermi, Max Planck, Albert Einstein... han estat científics que han fet grans descobriments relatius a la radioactivitat. Segurament cap d'ells tenia unes idees contràries al progrés, la millora i el benestar de la humanitat. Tanmateix, les conseqüències dels seus estudis i descobriments no han estat sempre positives i, per tant, moltes persones es fan preguntes relatives a la seva aplicació i als mateixos descobriments, començant per alguns d'aquests científics. Fins i tot una aplicació de l'energia atòmica, com pot ser la seva transformació en energia elèctrica, és discutida per moltes persones per les conseqüències i els efectes secundaris que el mal ús o els perills que les centrals nuclears poden representar per al conjunt de la humanitat. Cal aplicar no només l'ètica ja que, moltes vegades, alguns dels canvis d'entrada són positius. Però no podem deixar d'analitzar-los sense tenir en compte els efectes col·laterals que comporta la seva aplicació.

15

Però n'hi ha més. En el concepte de *progrés* ens trobem amb moltes de les esperances de la humanitat i, a la vegada, amb un món ple de contradiccions.

A partir de la industrialització de la societat, amb el desenvolupament de l'estat del benestar i de la societat del consum, una idea profundament materialista de la millora ha envaït i colonitzat el nostre comportament quotidià. Veiem com aquesta idea s'ha traslladat a nivell econòmic i polític i ha centrat l'indicador de progrés, canvi i desenvolupament en les xifres oficials del producte interior brut (PIB). Aquest índex del desenvolupament d'un país és un índex controvertit. Com han assenyalat molts economistes i sociòlegs, aquest índex representa el progrés des d'un punt de vista exclusivament material. Com a contrapartida, a partir d'una proposta elaborada al Regne de Buthan², en els darrers anys s'ha desenvolupat el concepte de *felicitat interna bruta*³ o *felicitat nacional bruta* (FNB), com una alternativa al PIB.

² Estat independent de l'Àsia meridional, situat al vessant meridional de l'Himàlaia.

³ https://ca.wikipedia.org/wiki/Felicitat_Interna_Bruta

És evident que el PIB d'un país augmenta en funció d'indicadors econòmics, que no tenen en compte l'ètica. El PIB registrarà l'exportació d'armes, els desastres mediambientals i la seva reconstrucció o el consum de tabac i alcohol. Mentre que l'FNB tindrà en compte altres indicadors com el benestar psicològic de les persones, l'ús que fan del temps, la cultura, la salut de la població, el nivell de vida, la diversitat mediambiental, la vitalitat de la comunitat... entre altres aspectes. Ja ens podem imaginar que el rànquing de països segons un o altre índex donarà resultats molt diferents.

Els mateixos indicadors estadístics del nivell de vida d'un país si no es contrasten també amb dades sobre el nivell de desigualtat, ens donen dades falsejades sobre la realitat viscuda per la gent. Cal completar qualsevol estadística amb índexs de desigualtat i de nivells de fractura social tenint en compte les necessitats bàsiques de les persones. En altres ocasions, ens adonem que els canvis i les millores no tenen l'impacte positiu que suposariem sobre la població. Per exemple, fixem-nos en la velocitat en què es desplacen les persones en les nostres societats. És evident que, en els darrers cinquanta anys, aquesta velocitat ha augmentat enormement. Estudis realitzats fa més d'una dècada ens indicaven que la velocitat de desplaçament s'ha multiplicat per quatre des de la segona meitat del segle XX fins ara. Els mateixos estudis indicaven que això no havia comportat que les persones tinguessin més temps lliure per utilitzar-lo personalment. Ens desplacem quatre vegades més ràpids, però el còmput global de temps que destinem a desplaçar-nos és el mateix que quan anàvem més a poc a poc. La raó? N'hi ha unes quantes i en destaquem dues: la necessitat d'anar més lluny que abans (a treballar, a l'escola, de vacances...) i la necessitat d'haver de destinar una part del sou a pagar l'encariment del transport (vies ràpides, automòbils més potents i cars, combustible, velocitat); és a dir, que cada persona ha d'invertir una part del rendiment del seu treball –fàcilment computable i traduïble en temps– per poder consumir uns mitjans de transport i comunicació més ràpids i més cars. Iván Illich va ser un dels primers que va alertar dels efectes contraproductius que té per a les persones la introducció massiva del consum d'energia per al transport motoritzat⁴.

16

⁴ ILLICH, Iván (2008): *Obras reunidas, II*. Fondo de Cultura Económica, pàg. 342 i següents.

Joaquim Sempere alerta de com el concepte de progrés i felicitat està relacionat amb les necessitats socialment reconegudes com a bàsiques. I ha alertat també de la contradicció que suposa la creació de noves necessitats bàsiques, que potser no ho són tant. En tot cas, defensa la idea que el concepte de necessitat bàsica es construeix socialment i no pertany a l'ordre natural. Són les persones que creen unes determinades necessitats i en fan una idea compartida. Entre els exemples que posa, esmenta la temperatura de confort de les cases americanes al llarg del segle XX, que a l'hivern ha passat de 18 a 22, i a l'estiu, de 25 a 20. És a dir, que la introducció de la calefacció central en una casa o l'aire condicionat ha variat el llindar de confort de les persones i ha convertit uns confortos extraordinaris en necessitats bàsiques. En exemples més propers, podem observar la incidència dels aparells i de les tecnologies de la comunicació, que estan considerats una necessitat bàsica de tota la població –per tant, un factor de benestar i de socialització. La seva absència o bloqueig tècnic provoca estats d'inestabilitat, ansietat, marginació... Quan ens falla el Wi-Fi ens costa tranquil·litzar-nos i adaptar-nos a estar, durant potser unes hores, sense el nostre mòbil o qualsevol altre giny electrònic. Un dels contes presentats, **Fem un clic**, recull precisament la idea que l'absència d'aquestes xarxes de comunicació pot ajudar, implícitament, a millorar les relacions entre les persones, ja que s'explica des de la perspectiva d'un animal de companyia.

17

L'oposició, la desvirtuació o el menyspreu del canvi

Els inicis de la Revolució Industrial, amb l'aparició de les primeres màquines industrials que utilitzaven el vapor com a energia, és el moment en què comencen a aparèixer en escena els moviments organitzats en contra d'aquesta progressiva mecanització del treball. Els moviments luddites que apareixen a Anglaterra a inicis del segle XIX, aplegaven artesans que destruïen màquines tèxtils perquè veïen perillar la seva existència. S'oposaven al fet que aquestes noves indústries donessin feina a persones sense preparació. Els gremis, que veïen perillar el seu futur, actuaven contra aquesta nova maquinària tèxtil.

Des de llavors, aquests moviments han estat presents socialment i en l'actualitat hi ha nous moviments luddites que s'oposen a la introducció de la tecnologia i de les noves eines digitals, robòtiques, etc. Hi ha moviments més radicals que proposen, fins i tot, una regressió en els avenços que han transformat l'agricultura i l'alimentació. Es basen en estudis que demostrarien que l'aparició del monocultiu ja va suposar en el neolític un retrocés considerable en termes de diversitat, alimentació i conseqüències que patim en l'actualitat, en relació amb les malalties, tant pel que fa a les persones com a la resta d'éssers vius. I no parlem ja de la introducció dels productes més tecnològicament avançats (adobs, llavors transgèniques, insecticides, conreus massius i extensius): tenen com a punt fort la lluita contra la fam a la Terra però a la columna contrària, la dependència i el monopoli de les grans multinacionals, la desaparició de cultius concrets i determinats, la pèrdua de qualitat dels productes, l'expulsió de l'agricultura de models de proximitat i sostenibles, etc.

18

Aquesta oposició justificable en determinats àmbits pel seu impacte en la salut i el desenvolupament també la trobem en altres àmbits relacionats amb el benestar i la dignitat de les persones. Tot el que fa referència als drets humans en pot ser un exemple. Pensem en el canvi que va suposar el dret al vot universal, o les recents lluites per reivindicar la igualtat de gènere, el dret a l'ocupació, la millora dels drets laborals, el dret a l'avortament, etc. Davant d'aquests canvis, també ens trobem amb moviments que segueixen defensant la desigualtat per raons, suposadament, científiques. Si la coeducació va ser una millora des del punt de vista educatiu, avui hi ha sectors que defensen la separació d'escoles per sexes per raons de rendiment escolar. Per tant, és important intentar posar uns criteris que ens permetin poder discernir sobre la conveniència o no d'un canvi, i tenir en compte que, al final, aquests criteris estaran mediatitzats per les nostres idees respecte del món, les persones i el seu benestar.

La lectura crítica dels canvis i del desenvolupament de les societats actuals segueix ocupant moltes investigacions de sociòlegs i economistes. El pensament crític sobre aquesta posició el representen els teòrics del decreixement o pensadors com Edgard Morin quan afirma «*que*

*el desarrollo es una fórmula estándar que ignora los contextos humanos y culturales»*⁵ com a idea central d'algunes de les seves anàlisis sobre la situació actual.

Albert Hirschman és qui ha descrit amb més detall l'argumentació dels qui s'oposen al canvi en qualsevol àmbit social, polític o econòmic amb tres argumentacions o tesis diferents: la *tesi de la perversitat*, que assenyala que els canvis en comptes de solucionar problemes el que fan és empitjorar encara més les situacions que volen canviar-se; la *tesi de la futilitat*, que sosté que els canvis proposats deixaran les coses com estaven abans del canvi; i la *tesi del risc*, que alerta sobre els costos que el canvi comportarà, superiors als suposats guanys que el canvi aporta.

Les tesis de Hirschman enriqueixen el debat sobre el canvi perquè alerten de perills i efectes secundaris que hem observat quan abordem qualsevol millora. Però no eliminen la necessitat d'analitzar les propostes de canvi des de l'ètica, ja que no tots els canvis tenen el mateix significat per a les persones i per a la societat.

19

Podríem delimitar més aquests conceptes, donant eines o pistes per analitzar què entenem per canviar el món o, més ben dit, quins són els canvis que com a societat ens interessin més? O, dit d'una altra manera, quins són els canvis que no estan barallats amb l'ètica?

Sabem que aquest és un terreny controvertit, però us proposo un conjunt d'indicadors que ens permetin analitzar les propostes de canvi:

- Afavoreix l'equilibri social i l'equitat o pel contrari augmenta o consolida la desigualtat?
- Compromet el desenvolupament social, des d'un punt de vista mediambiental, o fa propostes sostenibles per al medi ambient i per al planeta?
- Reconeix la diversitat com enriquidora o afavoreix l'apartheid?
- Millora la situació personal de la majoria o només beneficia uns quants?

⁵ MORIN, Edgard (2011): *La vía: Para el futuro de la humanidad*. Paidós Ibérica, pág. 27.

- És una millora fàcilment socialitzable amb el temps o dependrà de molts altres factors externs que ho pugui ser?
- Millora el temps personal, les relacions entre les persones, les possibilitats d'accés a l'oci i la cultura, o suposa una ocupació més gran d'aquest temps?
- Augmenta els nivells democràtics i participatius de la població o impedeix o impossibilita encara més la seva implicació?
- Suposa una millora per a les condicions de salut de la població o només repercuteix en una minoria?
- Afavoreix valors com ara la solidaritat, la cooperació, la cura de les persones o, pel contrari, fomenta l'individualisme, la competitivitat, l'egoisme?

Conclusió

20

Donades les controvèrsies respecte del concepte de canvi, hauríem de ser capaços de superar una idea romàntica de progrés i poder-lo analitzar tant des de la perspectiva de l'ètica com de l'equitat i el benestar de les persones i, si volem tenir en compte les problemàtiques mediambientals i ecològiques, del futur de la vida en el nostre planeta.

.....
Hauríem de ser capaços de superar una idea romàntica de progrés i poder-lo analitzar tant des de la perspectiva de l'ètica com de l'equitat i el benestar de les persones.

Aquestes controvèrsies són importants i cal, com a mínim, tenir-les presents i saber quines conseqüències tenen per a tots nosaltres. Potser parafrasejant Umberto Eco cal trobar una tercera via d'equilibri entre els apocalíptics, que veuen qualsevol canvi com a negatiu, i els integrats, que són capaços de valorar qualsevol canvi positivament. En tot cas, he proposat alguns criteris que ens permetin fer aquesta anàlisi i orientar-nos cap a una societat profundament canviant i complexa, en què prevalgui el benestar integral de les persones, sigui quina sigui la seva procedència o situació social o econòmica.

El pensament dels infants sobre canviar el món

Tot aquest plantejament teòric sobre el concepte de canvi i els aspectes relacionats (evolució, transformació, millora, etc.) se simplifiquen quan parlen els infants. Ells, amb el seu sentit comú i la seva franquesa, tenen molt clar què es plantegen quan els hi proposem que diguin com canviarien el món.

L'activitat proposada en aquest concurs, escriure un conte per canviar el món, no deixa de ser un plantejament senzill i obert, per tant, fàcilment assumible en una aula o per alumnes de forma individual.

21

Desconec com s'ha plantejat l'activitat en cadascuna de les aules i és evident que el resultat pot ser diferent si ha estat producte d'una conversa o converses sobre el tema, si hi ha hagut algun aclariment per part del o la mestra, si s'ha dialogat a l'aula sobre el tema o temes que han sorgit i si hi ha hagut propostes concretes de com orientar la feina.

No sé tampoc com ha estat el procés de correcció dels diferents originals, com s'han concretat les interaccions dels i les mestres, si hi ha hagut modificacions importants sobre els originals... Tinc la informació a partir de la lectura dels originals presentats. Per tant, desconec aquest procés que pot haver estat diferent en cada aula, s'ha fet un buidatge dels resultats tenint en compte un conjunt d'indicadors.⁶ El buidatge s'ha treballat a partir d'un esquema comú⁷ que volia recollir tant dades objectives (tipus d'elaboració, d'escola, etc.), com dades més subjectives (tipus de problemes que es presentaven, de què depenia la solució que es proposava, la viabilitat de la proposta, etc.).

⁶ Cal agrair als lectors Joan Mañans i Ester Obiols la seva feina de lectura de tots els contes i buidatge d'indicadors.

Amb aquestes limitacions d'entrada, la pretensió no és categoritzar com els infants pensen que cal canviar el món, ja que això requeriria una anàlisi més completa i tenir en compte altres fonts d'informació (possibles entrevistes, debats, converses en grup, qüestionaris, etc.), triar els contes i els alumnes amb alguns criteris, etc. Simplement, havent fet la lectura dels contes, analitzem aquests paràmetres i n'extraïem algunes pistes que ens permetin reflexionar sobre els aspectes més generals relatius a les idees que tenen sobre canviar el món.

⁷ Indicadors per fer el buidatge.

1. Dades generals dels contes.

- Cicle: CI/CM/CS
- Col·lectiu/individual
- Tipus escola: Pública-Concertada-Privada

22

2. A què ens referim quan diem canviar el món.

- Atenció als més vulnerables (malalties, soledat, pobresa, fam, treball, habitatge, altres)
- Medi ambient (contaminació, malbaratament de recursos, sostenibilitat, altres)
- Relacions internacionals (guerres, fam al món, desigualtats al món, altres)
- Drets humans (educació, llibertats, drets dels infants, drets de les dones, altres)
- Millorar les persones (conductes ètiques i valors de les persones, benestar, atenció personal, altres)

3. Com canviarem el món.

- Ho podem fer cadascú/Ho farem col·lectivament
- Ho faran els infants/Ho faran els adults. Els infants ho proposen als grans
- Dependrà de solucions tècniques o científiques/Dependrà de les persones
- És una proposta d'acció/És una reivindicació o denúncia
- És molt viable/És molt inviable /És discutible

4. Qui és beneficiarà del canvi.

- Tothom/Els infants

5. Per quina raó hem de canviar el món.

- Solucionaré algun problema important
- Per responsabilitat
- Em sentiré personalment més bé
- Motius religiosos
- Motius morals/Ètics
- Altres

6. Idees discutibles de canvi que millorin el món.

7. Frases, idees importants, referents clau que estan recollits explícitament en el conte.

Dades bàsiques sobre els contes presentats

Es van presentar 857 contes escrits per alumnes d'Educació Primària. La distribució per cicles va ser:

Cicle inicial	Cicle mitjà	Cicle superior
15 %	35 %	50 %

El 49% van ser d'elaboració individual i el 51% col·lectiva. Aquestes propostes col·lectives, s'entén que van ser pensades, elaborades i escrites al voltant d'una conversa amb un grup d'alumnes, presumiblement d'una aula. Sense voler desmerèixer els contes elaborats individualment, penso que el procés de compartir en el grup classe converses prèvies sobre aquest tema, i fer una proposta de redacció conjunta, enriqueix indubtablement el debat, sobretot si al final hem sabut recollir la diversitat i complementarietat de les idees que han sorgit en el debat. Desconeixem com es va fer el procés (potser en el cas de l'elaboració individual també es va donar una reflexió col·lectiva), però apunto que aquest plantejament pot tenir una major qualitat.

23

La participació segons el tipus d'escola va ser:

Escola pública	Escola concertada	Escola privada
64 %	34 %	2 %

Dades temàtiques

Es va realitzar un buidatge del conjunt de contes a partir, com hem dit, d'uns indicadors establerts a priori. Tot i que era difícil establir aquests criteris, això em permet treure'n algunes conclusions generals. Soc conscient que, alguns d'aquests criteris poden interpretar-se amb una certa subjectivitat, i en el context de cada conte, poden solapar-se.

Tot i això, m'atreveixo a apuntar el següent:

El primer buidatge temàtic intentava respondre la qüestió a **què es refereixen els infants quan parlen de canviar el món.**

El resultat, ordenat per percentatges, és el següent:

 38 %

a) Problemes relatius al medi ambient com poden ser malbaratament de recursos, protecció de la natura, de la diversitat, contaminació, sostenibilitat...

 29 %

b) Propostes en relació amb millorar les persones, en conductes ètiques, valors, benestar, cura i atenció personal...

 21 %

24 c) Atenció a les persones més vulnerables: malalties, solitud, pobresa, fam, treball, habitatge...

 7 %

d) Problemes relatius a les relacions internacionals, com guerres, fam al món, desigualtats entre països i poblacions...

 5 %

e) Aspectes que fan referència als drets humans, com l'educació, les llibertats, els drets dels infants, de les dones ...

Amb aquestes dades voldria apuntar alguns comentaris.

Quan parlem de canviar el món, hi ha una preocupació dels infants per allò que és més proper i que afecta les persones de l'entorn immediat, les relacions personals, la cura de les persones... que correspondrien als apartats b i c. En segon lloc, ens trobem amb els problemes mediambientals. Crec que la raó de la insistència dels infants sobre aquest tema és la consciència generalitzada que la problemàtica mediambiental ens afecta i ens afectarà a totes les persones. Aquesta consciència pot ser

deguda tant a la influència de l'escola, ja que els temes relacionats amb l'ecologia es treballen de forma generalitzada en molts centres educatius d'educació formal i no formal, com en l'àmbit social ja que hi ha una gran presència de discursos, propostes, campanyes... relatives al medi ambient. I no podem oblidar també que hi ha un creixent nombre de llars on els criteris, com a mínim, relatius al reciclatge de residus, hi són molt presents.

Els apartats d i e, tot i ser importants, encara tenen un pes específic menys significatiu en aquestes edats.

El segon buidatge feina referència **als actors i agents del canvi**.

Majoritàriament, les propostes situen la responsabilitat de la solució o les mesures a prendre en els adults, el 29 % (concretament el 23 % dels infants proposen que ho facin els adults). El 18 % assenyala que són els infants els qui han de ser els agents del canvi. Finalment, hi ha un 24 % que situa la responsabilitat en el col·lectiu (16 %) o en cada persona de forma individual (8 %).

25

El tercer buidatge, analitzava **la dependència de les propostes**.

En concret, si podien ser dutes a terme per les persones (19 %) o si dependria de solucions tècniques o científiques (29 %). Potser el buidatge és insuficient i caldria afinar més, però dona una idea del repartiment de possibilitats i de la confiança que es transmet, en general, a la ciència i la tècnica com a factors que haurien de contribuir de forma molt important a solucionar problemes del món.

El **tipus de propostes** sovint es mouen en certa ambigüitat o indefinició, però un 38 % suposa una acció concreta, mentre que un 28 % representa una denúncia o reivindicació sense proposar cap acció.

En aquest buidatge temàtic també hem observat **la viabilitat de les propostes**. Només un 9 % suposa propostes directament concretes i viables, mentre que les propostes inviables són el 38 %. En aquest sentit, només un 3 % dels contes, al marge de la seva viabilitat, fa propostes discutibles des del punt de vista de la millora, la qual cosa representa un balanç bastant positiu.

Sobre **qui es beneficiarà del canvi proposat**, els autors mostren una gran generositat, com era de suposar, i més del 50 % planteja canvis que beneficiaran a tothom, mentre que un 12 % assenyala els infants.

Finalment, en aquest apartat, es van recollir dades sobre **la raó o raons per les quals els infants es plantegen aquests canvis** i millores.

El 45 % planteja la necessitat de solucionar un problema important que ens afecta. Un 38 % dona a entendre que amb les propostes se sentiran personalment millor, es produirà alguna mena de satisfacció personal, la qual cosa es completa amb un 23 % que entén que ho fan per responsabilitat davant dels problemes. Finalment, un 17 % deixa entreveure motius més relacionats amb l'ètica de comportament.

La viabilitat en les propostes dels infants

26 Vull comentar els límits en considerar la viabilitat de les propostes.

Crec, en principi, que el límit entre la viabilitat i la inviabilitat és molt fi i als ulls dels infants encara ho és més. Hem de partir de la idea que la seva intenció, en general com dèiem al principi, és una intenció positiva, mediatitzada pels seus coneixements i criteris.

En aquest sentit, acceptant d'entrada les possibilitats de la ciència i de la tècnica, no serem nosaltres els qui dubtarem d'entrada de la viabilitat d'algunes solucions. La ciència ens ha mostrat que molts dels ginys i invents que han estat protagonistes de novel·les de ciència-ficció, malgrat que, en la seva època, potser van despertar més d'un somriure, han estat dissenyats i posats en pràctica uns anys després. La ciència, en aquests moments, és capaç de treballar en terrenys que fa només vint anys, potser eren inimaginables.

Aquestes *possibilitats* de la ciència no invaliden les preguntes que ens fem, sobretot pel que fa als límits de les investigacions i a la seva ètica, tenint en compte també el problema del cost d'aquests nous terrenys d'investigació i dels possibles efectes col·laterals o dependències que es crearan a partir de cada innovació. També és cert que, moltes vegades, les innovacions

pensades per donar solució a algun problema no s'enfronten a les causes últimes, sinó que es limiten a apaivagar els seus efectes col·laterals o secundaris. Són uns bons pegats, però no deixen de ser pegats. I, si als adults ens costa sovint anar a l'arrel dels problemes i quedar-nos en els efectes específics que tenen, als infants els hi pot passar el mateix. La superficialitat no pot ser un retret als contes i al pensament dels infants, sinó un motiu per poder aprofundir en causes i efectes.

Però tot això no és res més que terreny per a l'especulació més enllà dels desitjos, la creativitat i la imaginació dels infants que solucionarien des de la màgia molts problemes, perquè els mouen aquests propòsits des de la seva ingenuïtat més sana.

La impossibilitat, la inviabilitat, juntament amb la dificultat, són apreciacions discutibles. El que pot ser discutible i dificultós per a un adult, pot ser fàcil i evident per a un infant. I, com assenyala Tonucci ⁸ negar o no tenir en compte la mirada de l'infant és un handicap del món actual. Oblidar-nos de la mirada de l'infant i no admetre que fer una proposta agosarada pot resultar un estímul precisament per investigar o per dur-la a terme, és malbaratar idees potser estimulades per la imaginació, que poden tenir resultats positius en el futur.

27

Ja sabem que *aturar les fàbriques que fan fum i contaminen*, com proposa el conte **Cuidem el medi natural**, ratlla la inviabilitat absoluta. Però, des d'un punt de vista ètic i sostenible, no hauria de ser absolutament defensable? I si no, els controls que molts països fan del funcionament de les seves indústries, quin sentit tindria? Una altra cosa és que aquests controls són, sovint, poc efectius. Però podem deixar de pensar i demanar que ho siguin realment?

Hi ha propostes que pretenen solucionar un problema, amb un mitjà no gaire correcte o, senzillament, agreujant-lo o provocant-ne un de nou, com en el conte **L'hotel dels sensesostre**, en què es proposa *construir un hotel per als sensesostre amb els diners guanyats jugant als videojocs*. És aquí on la tasca educativa pren un sentit ple. Es tracta de provocar la

⁸ TONUCCI, Francesco (1989): *Amb ulls d'infant*. Barcanova

reflexió a partir de les pròpies idees dels infants. Uns infants que estan en contacte directe amb moltes fonts d'informació, i que hi tenen un accés lliure i sense filtres. Ells són els qui construeixen una resposta individual a cadascuna de les preguntes sobre les quals la vida els interroga. En aquesta edat, hi ha respostes, ja siguin màgiques, supersticioses o plenes d'imaginació i d'utopia. El principi de realitat o de viabilitat és un procés que va construint-se paral·lel al mateix creixement de la persona. Per tant, en aquests moments, no hem d'esperar una resposta lògica, racional, adulta... ni una proposta absolutament viable. Aquesta és una qüestió que cal anar construint en el procés educatiu. Per això les converses a l'aula han de tenir un caràcter dialògic, d'intentar aprofundir en l'argumentació pròpia, més que d'arribar a conclusions tancades que poden ser per altra banda frustrants. És lògic pensar que la proposta de vincular els diners dels videojocs a les necessitats de les persones sense sostre és molt poc racional, però és evident que aquest és un pensament que s'ha de construir a partir de veure pros i contres i de contrastar opinions diferents.

28 Sabem que la línia que separa allò que és possible d'allò que és inviable no és una línia definida. Per tant, haurem de ser prudents en aquesta construcció, per tal de no frustrar la creativitat, però si introduir el concepte de realització. En aquest sentit, volem insistir en la diferència pedagògica entre negar la resposta –perquè per a nosaltres és inviable– i dialogar sobre la resposta. Aquesta és una diferència de conseqüències importants. Negar la proposta comporta una desvalorització general. Pensem que, per la mateixa raó, podríem desvaloritzar els esforços de tants científics que han intentat donar respostes, potser en un primer moment equivocades o massa simples, als problemes als quals s'enfrontaven. Sense aquestes respostes primeres la ciència o la tècnica no hauria avançat mai.

La història de la humanitat està plena d'idees considerades irrealitzables en un moment determinat, però que a la llarga s'han convertit en avenços tecnològics a l'abast de tothom. *...hi ha tantes coses per inventar com somnis per fer-se realitat. Tanca un moment els ulls i pensa un desig. Un món millor és possible.*⁹ En el conte **Quins fums!**¹⁰ hi ha un altre exemple en el

⁹ *Contes per canviar el món*, pàg. 115

¹⁰ *Ibidem*, pàg. 36

mateix sentit: una màquina que converteix els fums en aigua, amb una reflexió final sobre la possibilitat en el futur que moltes de les coses que avui imaginem es puguin fer realitat a partir de la investigació i els nous descobriments de la ciència.

Principals referents en els contes

En diversos contes hi ha referents màgics, del món de la màgia directament o objectes que tenen característiques especials i poders davant de les problemàtiques en què es troben: llapis màgic, pedres màgiques, llavors màgiques, botons màgics, motxilles màgiques, tauletes, varetes... La màgia serveix per a tot, per solucionar guerres, per a la pobresa, per crear menjar... Objectes, juntament amb fórmules màgiques, que inutilitzaran totes les armes del món, com en el conte ***En busca de la pau***.

Les màquines i els robots són altres recursos utilitzats en els contes per resoldre situacions complexes o problemàtiques: màquina que absorbeix la contaminació; polsera que fa tenir fred o calor segons calgui; una Roomba per netejar els carrers; màquines de tot tipus: que atrapen els qui llencen xiclets a terra, detecten i guareixen malalties, que fabriquen diners i menjar, que netegen la contaminació. Una màquina del temps per aturar una guerra del passat. Una màquina per millorar el caràcter de les persones. Una màquina per repartir menjar. Una màquina que ajuda els pobres. Una màquina que cura el càncer. Una màquina que detecta i soluciona el *bullying*...

Màquines que fabriquen joguines, llapis i paper per a uns nens de Ghana, menjar, menjar sa, menjar a partir de deixalles, una màquina que multiplica el menjar. Màquines que reparen la capa d'ozó; que reparteixen salut, que transformen el menjar caducat en bo. Un dron que recull les caques de gos i n'identifica els propietaris; un esprai que ho soluciona tot... Robots que ajuden els nens al carrer, als avis que viuen sols; que netegen i vigilen que la gent no embruti el carrer. Un robot-peix per netejar el mar; un robot mèdic, un de salvavides... I, fins i tot, un robot que tot ho soluciona, que és la proposta d'***Els ajudants protectors***.

El món dels canvis i les millores, en algunes ocasions, es posa en mans dels bons desitjos i intencions: aturar les fàbriques que contaminen, canviar el món amb abraçades i bons desitjos, plantar arbres de la felicitat, un cafè fet amb amor i generositat que canvia les persones... O també de les accions personals com fer-se donant de medul·la, obrir una escola per reeducar la gent, jugar al futbol per canviar el món, repartir diners pel món...

El món dels desitjos és tan ampli que poden sorgir propostes o qüestions interessants per al debat: Sense Internet la gent seria més feliç? Podrem trobar una cura per al càncer, o un xip contra l'Alzheimer? S'aconseguirà la igualtat efectiva de gènere?

Aquests contes, des de la seva ingenuïtat, lliure i creativa, proposen solucions difícils de mantenir des d'un punt de vista coherent, sobretot des de la mirada adulta. No ho posem en qüestió, però sí que, en tot cas, insistim en la feina que cal fer a nivell d'aula per construir un bon diàleg i conversa que sigui capaç de posar en qüestió les idees dels infants, intentant analitzar-les des del punt de vista de la viabilitat i dels efectes secundaris que de vegades poden tenir determinades preguntes.

El mateix que, segurament, s'hauria de fer amb propostes elaborades pels adults. Com apuntava al principi, el límit o la frontera de la viabilitat és molt fi. I, també és veritat que la història de la humanitat està plena d'exemples d'avenços i canvis que han suposat millores efímeres, poc sostenibles i amb efectes secundaris que han estat contraproductius i negatius.

Algunes frases i idees importants recollides explícitament als contes

He recollit una trentena de frases que surten als contes presentats, moltes d'aquestes entre els finalistes i dels contes que formen part del recull. És una mostra que no és exhaustiva, però pot ajudar a veure quines són algunes de les idees de fons que expliciten els contes presentats.

Segurament, ens trobem de nou davant d'idees que van des de les ingènues conviccions dels infants que tenen una mirada neta i no contaminada sobre el món, a les frases escoltades, treballades i sentides en els contextos en els quals els infants es mouen: la família, l'escola i els mitjans de comunicació.

Les hem agrupat en cinc categories que representarien idees que es van repetint en les intencions i en els redactats dels autors. És una classificació molt subjectiva i, potser en algun moment discutible, però pot ajudar a entendre i a conduir una reflexió sobre els contes elaborats.

-
1. Els problemes tenen unes causes i les solucions a aquests problemes passen sovint per anar a les causes.

 2. Les decisions col·lectives, acompanyades de les accions col·lectives, són bàsiques per construir respostes als problemes que veiem.

 3. Són importants les decisions individuals de cadascú, les idees, el convenciment de les pròpies possibilitats, les accions que es duguin a terme.

 4. Tenim la responsabilitat de buscar solucions. No són qüestions que no ens afectin i cadascú pot contribuir-hi i ho ha de fer.

 5. Sabem que és possible un món millor, és possible el canvi, és possible la igualtat... No són idees utòpiques, sinó reals i les pensem com a possibles.
-

31

1. Els problemes tenen unes causes i les solucions a aquests problemes passen sovint per anar a les causes

Aquesta és segurament una de les qüestions més difícils que pugui quedar representades en els contes. Ens ha costat molt trobar contes que facin aquest plantejament. Sovint, el pensament i les idees dels infants –de vegades, també les dels adults– es mouen per fer front als efectes de determinat problema. Les solucions incideixen o miren d'incidir en els efectes dels problemes i no tant sobre les causes que el provoquen.

És més fàcil compensar la desigualtat que fer un món o un sistema més equitatiu. Afegir en aquest procés la idea que no pots quedar-te amb la primera reacció –que ens porta a actuar sobre els efectes– i que, altres persones, amb més experiència poden ser de gran ajuda per poder anar a les causes.

En uns dels contes seleccionats, ***Tot és gratuït si veritablement ho necessites***, després de fer possible un invent que, en la pràctica, ha de solucionar els problemes de les persones amb la condició que siguin reals, es fa esment a la necessitat que aquesta solució no deixa de ser un pegat i que, el que cal és que els governs i els ajuntaments han de proporcionar feines, habitatge, formació... apuntant que aquestes són les qüestions que cal atacar i qui són els responsables de fer-ho.

Sovint les propostes de solucions que proposen els contes es mouen entre la ingenuïtat i la simplicitat. Fins i tot quan s'intenta mostrar la realitat com a origen d'alguns dels problemes. En el conte ***Molts problemes i un sol viatge***, la descripció dels diferents problemes dels llocs que es visiten al llarg del conte és bona, però les causes no deixen de ser descrites de forma molt simple.

32

En un altre conte, ***La fabulosa màquina de cartró***, en una fabulació sobre una màquina que té la capacitat de fer realitat els somnis dels infants, en un moment determinat i veient que això pot ser un caos, s'afirma que *el veritable somni consistia en compartir idees, aprendre dels errors i treballar amb respecte i harmonia per buscar la solucions als problemes i això, des de feia alguns dies, ja ho havien après a fer.*

Finalment, en el conte ***Caminem cap al futur*** la solució es deixa en mans de les persones grans, científics, avis... que coneixem molt millor com solucionar els problemes. Penso que, d'alguna manera es manifesta certa dificultat d'abordar els problemes que s'hi descriuen.

Només insistir en el fet que abordar les causes dels problemes constitueix una opció complexa per als infants d'aquestes edats. Cal fer una feina més continuada i més aprofundida per passar de la consciència i l'acceptació del problema al coneixement. Segurament aquesta no va ser l'opció

que va donar lloc a escriure el conte. Qui sap si va ser l'oportunitat de plantejar-ho com a conseqüència.

2. Les decisions col·lectives, acompanyades de les accions col·lectives, són bàsiques per construir respostes als problemes que veiem

Potser és la idea més freqüent, considerar la importància de l'acció del grup, l'acció col·lectiva, tant per part dels infants, que quan estan convençuts actuen *col·lectivament*, com la reclamació al món adult que actui amb el mateix ànim cooperador. No hi ha diferència ni contradicció i els infants tenen clar que *la unió fa la força* i que les decisions col·lectives són de més qualitat i més poderoses que les individuals sobre les quals s'assenten.

Potser també representa una mica d'inseguretat: qui és el qui trenca el gel? Qui s'atreveix a fer el primer pas? En tot cas, la majoria de les vegades, aquesta cooperació militant per buscar una solució a algun problema, la idea de *la unió de les persones fa fàcil aconseguir qualsevol canvi*, és una realitat recollida en molts dels contes.

En el conte **Grans somnis i esperança** hi ha una frase que diu *Els nens es van adonar que si tothom, tant ciutadans del carrer com els nostres representants, miréssim els uns pels altres la cosa aniria millor, perquè...*

LA UNIÓ FA LA FORÇA!

En el conte **Hostal «lo paller»** encara que sigui per reconstruir un hostal, la idea de la comunitat que ajuda hi és present, en forma d'*humils persones que van fer pinya per ajudar en Jordi... (...) D'aquesta manera i gràcies a les seves meravelloses idees van contribuir a canviar el món d'en Jordi*. En un altre conte, **La nova cara de la fruiteria Roures**, es torna a posar en pràctica el mateix principi comunitari per aconseguir que un petit negoci familiar no s'ensorri.

Quan es tracta de construir màquines que han de resoldre un determinat problema que ha aparegut a escena, els infants no dubten a col·laborar

i a construir-la col·lectivament. És el cas de la màquina que neteja paraulotes en el conte **El Biel i la màquina**, quan cal fer extensiu el remei de les abraçades en el conte **El club de les abraçades**. Finalment, un altre exemple de la construcció també col·lectiva d'una màquina que fabricarà paper i llapis per a tothom que ho necessiti el trobem al conte **Kpando**. I si les màquines o altres ginys que els infants s'imaginin no acaben de funcionar, si no hi ha prou *pedres màgiques per poder canviar el món*, està clar que *tots podem fer un món millor fent alguna cosa*, com recull el conte L'aventura extraordinària de la pedra màgica.

El diàleg, l'escolta, la conversa col·lectiva són elements que apareixen en alguns contes com a catalitzadors de les solucions que finalment es proposen. És el cas del conte **Una història sense fi**, en el qual, la Carme va proposar que *tots ens dediquéssim a escoltar els altres per saber què volen, què pensen i què senten*. En un altre conte, **Volem un món millor**, es recull aquesta frase: *Parlant i dialogant, van aconseguir solucionar molts conflictes, sobretot aquells que tant amoïnaven la Maria i que impedia que la gent fos feliç i pogués tenir molta més pau*.

34

No només el grup és sovint el responsable de promoure una proposta o una solució a algun problema, sinó que també la col·lectivitat és clau per estendre la solució a altres persones. En el conte **Un grup d'amigues té cura del medi ambient** es recull aquesta idea: *Totes les amigues es van repartir els diners i la gent que havia comprat alguna cosa al grup de nenes cada cop que veien alguna cosa al mar, al bosc o a la muntanya ho recollien per tal de no embrutar el medi ambient*.

Tots podem canviar el món és el títol d'un altre conte. En aquest s'insisteix de nou en la idea de sumar esforços per fer més gran el canvi: *Tots podem fer coses pels demás, per petits que puguin semblar. La suma de petits esforços pot provocar un gran canvi!!! Amb petites accions com aquestes poden canviar el món!*

3. Són importants les decisions individuals de cadascú, les idees, el convenciment de les pròpies possibilitats i les accions que es duuin a terme

Aquestes són idees molt esteses en diversos contes. Recullen una perspectiva d'acció comuna en la infància, però potser no tan evident com l'anterior, en la qual la comunitat exerceix un paper de suport, ajut, convenciment i seguretat a l'hora de plantejar una acció. Una vegada hem identificat el problema, podem fer alguna cosa per solucionar-lo. També recull la idea que l'acció i el convenciment individuals són molt importants. S'amplia aquesta idea amb la de *poder, tu pots fer-ho*, amb la qual entrem en el terreny de l'experiència transformadora que pot ser duta a terme per tothom.

Tu tens el poder de canviar el món amb la teva creativitat i imaginació, idea del conte **El concurs per canviar el món**, i recollida també a **Ponts de colors**. La feina ha de començar per un mateix com en el conte **Un somni realitzat** en què llegim *Cal començar a canviar tu mateix en les teves accions rutinàries*. I, aquesta idea, és clau ja que *Si cuides el món, el món no es destruirà, per això no has de contaminar*, com s'afirma en el conte **El nen que volia canviar el món**.

35

En alguns casos, les decisions individuals, a més, van lligades a sentiments i emocions positives, de felicitat individual, de sentir-se bé, de reconèixer que s'ha contribuït a solucionar un problema real, la qual cosa omple de satisfacció els infants i, per tant, és un bon estímul per a ells. En els contes **La motxilla tenda** i **Mirant les estrelles** podeu trobar exemples d'aquesta idea: *Ajuda sempre i et sentiràs ple de felicitat*.

Un element important en aquesta idea és el coneixement i la consciència individual que hi ha un problema. Si coneixes i saps quin és el problema, és el primer pas per solucionar-lo. Ho veiem en el conte **Salvem les tortugues**, o en la nena del conte **Tot és gratuït si veritablement ho necessites** quan descriu la manera com s'adona de l'existència de pobres a la ciutat i que la paraula *pobre* no té el mateix significat que utilitza la seva família. La conscienciació es descriu com un aspecte característic lligat a la sorpresa, al descobriment d'un fet proper, però que ha passat

desapercebut fins a algun moment. Són els casos que fan referència a la soledat de les persones, sobretot les persones grans. Ho podeu veure en el conte **Mai més sols** i **La reflexió**. Tots aquests fets porten els infants a anar una mica més enllà de les aparences per *fixar-se també en el cor*, com en el conte **L'Aggusth supera el bullying**.

4. Tenim la responsabilitat de buscar solucions. No són qüestions que no ens afectin i cadascú pot contribuir-hi i ho ha de fer

Assumir la pròpia responsabilitat en el problema i en la cerca de solucions vol dir que res ens és aliè, sigui el problema més personal o més proper, o més global o llunyà. És la manifestació de la consciència que som part del problema, de qualsevol problema i, també, de la seva solució. Després, s'haurà de compensar amb la reflexió sobre les pròpies limitacions o, dit d'una altra manera, sobre la relativització de la pròpia responsabilitat, per no crear frustració. Però el primer pas ja està donat.

36

*Hem de tenir molt clar que som els humans qui hem creat la contaminació i que som exactament nosaltres els qui hauríem de solucionar aquest desastre que hem generat, el més aviat possible, es diu en el conte **Astronautes salvadors de la contaminació de la terra**. La responsabilitat inicial és nostra i queda clar que *El món necessita la nostra ajuda, no costa gaire reciclar i intentar no contaminar*, com llegim en el conte **Ajudem el món**. Aquesta responsabilitat i la possibilitat d'actuar és molt freqüent en els contes amb temàtica mediambiental, en què les accions són freqüents i molt possibles de dur a terme. *Intenta tenir cura del medi ambient, dels animals i de la natura perquè si no el món s'acabarà*, se'ns recorda en el conte **El llac contaminat**.*

Aquesta idea de la responsabilitat en els problemes i, per tant, també en la cerca de solucions està molt present en altres contes. En el conte **Tots podem canviar el món**, llegim: *Tots podem fer coses pels demés, per petites que puguin semblar. La suma de petits esforços pot provocar un gran canvi!!! Amb petites accions com aquestes poden canviar el món!* I en el que es titula **Idees per canviar el món** hi ha recollida aquesta frase: *el món no necessita una gran idea per canviar! Només cal tenir petites idees i posar-les en pràctica.*

*D'aquesta manera si tots fem una mica, uns quants no ho tindran de fer tot. La mateixa idea la trobem en **El món en perill** en què llegim que petites accions fan canviar el món.*

El tema de l'empatia, de posar-se en el lloc de l'altre, també apareix en diversos escrits. A **La màquina empàtica** n'és el tema central, però també el trobem en altres contes com **El Pep es porta malament**, en què el protagonista ens diu *No facis als altres el que no vulguis per a tu.*

5. Sabem que és possible un món millor, és possible el canvi, és possible la igualtat... No són idees utòpiques, sinó reals

Finalment, l'estranyesa davant els problemes: Com és que n'hi ha tants encara? Amb el que ha avançat, evolucionat, millorat la societat... com és possible? Com és que la ciència no ho ha resolt ja? Cada vegada hi ha més consciència que aquest conjunt de problemes que conviuen amb nosaltres i que ens fan desitjar aquest canvi cap a un món millor són situacions absurdes sense cap mena de justificació. Cal despertar la consciència, viure aquests problemes més enllà i trencar aquesta naturalitat de viure convivint amb el conflicte i les situacions no desitjades.

37

És evident que la crida del concurs té èxit entre els infants i la idea de canviar el món es recull de forma natural en una perspectiva més general, més concreta, més individual o més col·lectiva. Els títols dels contes ja ens ho expliciten.

Tothom pot atrevir-se a canviar, ser millor, i fer canvis en el seu entorn. De vegades només calen els pensaments, com en el text **La força dels pensaments** o la imaginació com un altre element important, explicitat en els telenotícies de **Un món millor és possible.**

La utopia és el resultat constant de la imaginació i de la reflexió dels infants. En el conte **La màquina empàtica**, se'ns parla d'un *món ple de pau.*

La igualtat entre les persones i els drets iguals per a tothom els trobem també en altres escrits. Acceptar la diversitat en **Tots som iguals**, en el que

llegim i així és com finalment ell i els altres van acabar acceptant que tothom és diferent i que no per això ningú és millor que un altre. O que *Els homes i les dones tenen els mateixos drets*, en el conte **Menys masclisme**.

I, finalment que la força està en les petites accions i coses: *Un nen, un mestre, un llapis i un quadern poden canviar el món*, frase del conte **Les classes de la Malala**, o és així doncs com *petites persones, en petits llocs, van fer petites coses, per fer gran el meu món*, del conte **Grans canvis per un petit món**.

Abans de començar la tercera part, apunto la idea que el recull de contes seleccionats constitueix un material que pot ser de molta utilitat per propiciar converses a l'aula sobre aquesta lectura externa que us he proposat.

Segurament, el pensament dels nens i nenes es mou en espais diferents, complementaris, però estic convençut que les converses sobre els textos redactats poden donar pistes per seguir treballant a l'aula. En aquest sentit, superar la seva ingenuïtat, simplicitat, les bones intencions... i transformar propostes irrealitzables en propostes viables requereix un exercici d'aprenentatge molt profund.

En tot cas, a continuació intento desenvolupar algunes propostes i reflexions complementàries que us puguin ajudar.

Canviar el món. Què podem fer des de l'escola?

L'escola, ha de canviar el món? I, realment, pot arribar a fer-ho?

Intentarem en un primer moment respondre aquestes dues preguntes.

L'escola és una institució educativa, creada amb uns propòsits universals centrats en la transmissió cultural i educativa dels valors, els coneixements i les capacitats, que permetin a tota la població incorporar-se a la societat amb els instruments i recursos necessaris.

39

Enfront de l'analfabetisme, la ignorància, la superstició i la irracionalitat del saber, l'escola és l'encarregada de posar a l'abast de tothom el coneixement que es desprèn de la ciència, el coneixement del món, de la societat, de la natural i de nosaltres mateixos, i totes les eines i recursos necessaris que han de facilitar aquest coneixement. Aquesta primera finalitat té una dimensió comuna i una dimensió específica. La dimensió comuna la formen aquells continguts que hem de compartir tota la població. Són els que ens ajuden a conviure amb la resta de persones. La dimensió específica són tots aquells continguts que cadascun dels nostres alumnes desenvoluparà de forma individual i que potser no compartirà amb tothom, i que respondran a les seves capacitats, demandes i interessos. L'escola té aquest primer encàrrec d'oferir la possibilitat a tothom d'assolir els continguts educatius que l'ajudaran a desenvolupar-se de forma plena i aconseguir el màxim benestar.

És evident que aquesta promesa entra en contradicció amb currículums verticals, rígids, sobresaturats, que no tenen en compte aquesta dues

Hi ha dues idees més, que conformen les promeses que l'escola fa a la societat en el moment en què s'universalitza: la de la justícia social i la de l'emancipació de les persones.

dimensions que assenyalo. És quan, malgrat que l'escolarització sigui efectivament universal, no ho és el resultat, i les xifres d'abandonament o fracàs ens ho recorden cada dia.

Al costat d'aquests propòsits instrumentals i completant-los hi ha dues idees més, que conformen, com assenyalava molt bé Danilo Martuccelli, les promeses que l'escola fa a la societat en el moment en què s'universalitza: la de la justícia social i la de l'emancipació de les persones.

40

La primera promesa és la de la justícia social i l'equitat. L'escola representa la possibilitat d'accés a la igualtat real entre les persones a partir de l'adquisició d'aquests continguts educatius (coneixements, habilitats i valors) comuns i específics i trenca la dependència del llinatge, de l'origen, com a mecanisme de promoció i integració social. A l'escola, a través de l'esforç i l'estudi, se certifica el saber, les capacitats i competències bàsiques i això es posa a l'abast de tothom. Si el medi escolar és propici, l'escola fa possible el coneixement a través de l'esforç.¹¹ I aquest coneixement adquirit de forma igualitària és la porta d'accés a la societat, al món laboral i al benestar individual.

Malauradament, però, també aquesta promesa només ha aconseguit parcialment el seu propòsit. L'escola ha democratitzat l'accés al coneixement, ha establert uns mecanismes d'igualtat que no tenen en compte l'origen social, cultural i econòmic de les persones, però no ha aconseguit que això es tradueixi en unes condicions equitatives per a tothom: atur, problemes d'habitatge, d'integració social, etc. continuen sent problemes presents socialment, malgrat que l'escola s'ha universalitzat

¹¹ Aquesta promesa tan evident sembla posada en qüestió per tots aquests personatges que, en l'actualitat, aconsegueixen certificacions i títols a partir de la influència política i de la proximitat amb el poder. No deixa de ser paradigmàtic, contradictori i exemple de la pervivència d'un tipus de societat tradicional que, com dèiem abans, basava la promoció en els privilegis de la casta. I, d'altra banda, segueix insistint en una idea de donar valor a allò que està certificat, per sobre d'allò que realment sabem i sabem fer. I les dues qüestions, sovint, no són coincidents.

i s'han establert alguns mecanismes compensatoris per a la igualtat d'oportunitats.

Per tant, aquest propòsit tan ambiciós el situem en un horitzó més modest: aconseguir, com a mínim, no augmentar les desigualtats i practicar la igualtat d'oportunitats, la no discriminació, la inclusió... encara que de vegades ens manquin els recursos per fer-ho de forma efectiva.

La segona promesa recull una vella aspiració. La possibilitat que, gràcies al treball educatiu que es faci a l'escola, es puguin neutralitzar els efectes negatius que determinats problemes tenen en la població: violència en general i violència de gènere, desigualtat, injustícia, explotació, selecció, classisme... entre molts d'altres. L'escola es presenta davant la societat com la institució que contraresta aquests problemes i ofereix un catàleg ètic i de principis, basat en el desenvolupament dels drets universals de les persones. L'escola segueix sent un territori on predomina el respecte a la diversitat, la tolerància, el treball de valors, la cooperació, la cura de les persones, la igualtat de gènere, la resolució de conflictes a través del diàleg... Però ni l'escola ha aconseguit que sigui homogènia en aquest sentit, ni tampoc s'ha aconseguit que la societat assumeixi aquests valors i principis de forma generalitzada. És curiós, però, que, de forma sistemàtica, la societat recordi a l'escola aquestes mancances –quan planteja que per solucionar-les calen programes compensatoris– i no li doni la capacitat ni els recursos suficients per fer-ho, alhora, que no fa els deures que li pertoquen com a societat, oblidant-se d'abordar les causes profundes d'aquestes problemàtiques.

Aquest és un aspecte que em preocupa precisament en el context de les possibilitats reals de l'escola. Unes possibilitats que considero molt relatives, que segueixen sent importants, però que sovint no es corresponen amb accions que el poder polític, social i econòmic hauria d'assumir en el terreny que li pertoca. Tenim la responsabilitat des de l'escola de denunciar aquestes contradiccions presents a la societat.

Moviments educatius, reformes educatives, estudis, alternatives, propostes de canvi i de millora, experiències i iniciatives educatives,

programes escolars i extraescolars, i molta feina voluntària... no han estat suficients per aconseguir realitzar aquestes promeses de forma plena. I la història de l'escola representa l'etern esforç d'aconseguir aquestes finalitats i fer possibles i reals aquestes promeses per a tota la població. Un esforç que recorda el mite de Sísif, el condemnat a pujar la gran roca dalt de la muntanya, i en el darrer intent no poder impedir que rodoli una altra vegada muntanya avall, per tal de recomençar una altra vegada el cicle.

Adorno, en una conferència pronunciada a la ràdio el 18 d'abril de 1966¹² assenyalava que la finalitat més important de l'educació és impedir que es repeteixi Auschwitz. La barbàrie, avui, pren formes diferents als camps de concentració als quals feia referència, però segueix present a la societat. I, per tant, tots els esforços que es puguin fer a l'escola per lluitar contra la desigualtat, la injustícia, l'opressió, la violència... seran esforços que no es faran en va, malgrat els pobres i desanimadors resultats que de vegades tenim.

42

Són molts els pensadors que han reflexionat sobre les possibilitats reals d'influència de l'escola en la societat: des dels qui defensen que l'escola ha de desenvolupar únicament una funció instructora als qui han optat per situar-la en el terreny de la transmissió ideològica atorgant-li un paper decisiu en la conscienciació de tota la població. Entre una i altra postura, presents avui igual que fa cinquanta anys, creiem que hem de ser conscients de les possibilitats reals d'influència i de les limitacions de l'escola. Tenim la impressió que aquests límits cada vegada són més grans. La influència, enfront d'altres mitjans de penetració ideològica, cada vegada es més relativa. I l'escola tampoc pot eliminar d'entrada la influència i penetració dels valors de la societat de consum, presents en les nostres institucions, en les cultures professionals, en el pensament de les famílies i, finalment, en els desitjos i comportaments dels infants i joves.

¹² Theodor W. Adorno: «La educación después de Auschwitz». Conferència realitzada per a la ràdio de Hesse el 18 de abril de 1966. Podeu consultar la versió castellana a: <http://zeitgenoessischeaesthetik.de/wp-content/uploads/2013/07/La-educación-después-de-Auschwitz-TheodorWAdorno.pdf>

Freire ens advertia que l'escola no transformaria mai la societat, ja que podia arribar a fer-ho, com si ens avisés que en el context de les possibilitats reals d'influència i transformació que pot tenir l'escola les forces contràries a aquesta transformació neutralitzarien ràpidament els plantejaments que s'hi poguessin fer.

Des d'una perspectiva més recent, el plantejament d'Edgard Morin situa una mirada crítica i complementària a aquesta qüestió. En el seu llibre *La vía* es pregunta sobre les possibilitats reals de canvi des de l'escola, i afirma que aquest canvi no provindrà de tenir «*más créditos, más enseñantes, más informática*», sinó que realment es produeixi un canvi en la mentalitat –és a dir, en les idees i la forma d'expressar-les– dels agents educatius, singularment professorat i alumnat. La gran contradicció és que «*no se puede reformar la institución sin haber reformado antes las mentes, però no se pueden reformar las mentes si antes no se han reformado las Instituciones*». ¹³ És a dir, que per canviar aquestes mentalitats necessitem una escola que reproduïxi aquesta mentalitat diferent caracteritzada pel canvi. És un peix que es mossega la cua?

43

Probablement, haurem de conviure amb aquestes contradiccions sense renunciar a res. I el més important, en aquest món tan complex, serà la consciència de les pròpies limitacions. Consciència que ha de tenir la funció de no paraitzar-nos, sinó d'ajudar amb el coneixement de la realitat a definir millor les estratègies.

Som conscients, a més, que en un moment social com el que estem vivint, caracteritzat per un canvi profund d'època, haurem de conviure permanentment amb elements de l'anterior model i del nou (model social, model econòmic, model educatiu). Per tant, el canvi, la millora, el camí cap a una societat millor, vindrà amb el temps necessari i en una llarga transició en què seguiran convivint els valors, posicionaments i idees... provinents del passat i tots els que apunten al futur. Acceptant aquestes limitacions, vull assenyalar la importància de l'existència dels gèrmens d'una nova escola i una nova societat, malgrat puguin ser minoritaris.

¹³ MORIN, Edgard (2011): *La vía: Para el futuro de la humanidad*. Paidós Ibérica, pàg. 147.

**Sense utopies
no caminarem,
sense propostes
potser aparentment
irrealitzables no
avançarem, però
fa falta també arribar
a llocs possibles,
a eu-topies.**

Han d'estar aquí, i els hem de preservar per quan hi hagi les condicions que els facin imprescindibles.

No podem deixar d'esmentar que, de vegades, aquests plantejaments se situen en el terreny de la utopia. Quan fem això, tendim a posar l'èmfasi en les dificultats d'aconseguir allò que ens proposem.

Però una cosa és assumir dificultats i limitacions i una altra de molt diferent és la utilització de la paraula per desqualificar la proposta: *Sou uns utòpics...!*, posant l'èmfasi precisament en aquestes dificultats: darrere d'aquestes desqualificacions hi ha amagades des de pors a assumir les pròpies responsabilitats, a incapacitat d'invertir i destinar els recursos necessaris per fer-ho possible, a idees contràries al canvi o a la millora que es proposa.

44

Ara és quan hauríem de recordar les paraules de Eduardo Galeano quan ens diu que la utopia és la línia de l'horitzó que ens empeny diàriament a avançar, a fer camí. Però *u-topia*, etimològicament, vol dir el no lloc, el lloc que no existeix. Penso que conscient d'aquesta paradoxa etimològica i per reforçar aquesta dimensió dinàmica i projectiva de la paraula, Pere Casaldàliga va proposar, complementant la idea de Galeano, treballar per a l'*eu-topia*, el bon lloc possible.

Sense utopies no caminarem, sense propostes potser aparentment irrealitzables no avançarem, però fa falta també arribar a llocs possibles, a *eu-topies*.

Patrick Viveret va fer una proposta que desenvolupava aquesta idea. La va fer en el marc dels moviments alternatius gestats a partir del 15-M de 2009, a França. Viveret parla de le RÊVE (el somni), acrònim de resistència creativa, visió transformadora, i experiència anticipadora. Aquesta proposta inicial ha anar desenvolupant-se i creixent fins a formar part de l'origen d'un laboratori social.¹⁴ En aquest laboratori de l'economia social i solidària, s'ha ampliat l'acrònim inicial de RÊVE (el somni).¹⁵

Aquesta proposta posa l'èmfasi en l'oportunitat, la possibilitat i la necessitat de no quedar-se en el terreny de la proposta irrealitzable sinó de promoure experiències pràctiques anticipadores dels models generalitzats que estem proposant. Són aquestes experiències anticipadores, absolutament imprescindibles en la perspectiva d'anar construint nous paradigmes socials, culturals i educatius, i és en aquest terreny en el que la renovació educativa, ha de tenir el seu principal actiu.

Podríem pensar que amb les actuals limitacions és molt difícil defensar la capacitat i/o possibilitat real que l'escola canviï el món. Segurament, d'entrada, hauríem de fer servir una terminologia més moderada: que l'escola pugui contribuir a millorar el món.

Es tracta d'un vell debat social i també educatiu. No es tracta únicament de fer una llista d'idees per escriure-les en un projecte educatiu, sinó d'intentar fer-les realitat posant-les en pràctica.¹⁶ Quants manifestos i documents hem elaborat al llarg de la nostra vida professional? Soc conscient que han estat molts. I l'assignatura pendent de cadascun d'aquests ha estat i continua estant no la seva elaboració –a la qual destinem ingents quantitats de temps– sinó la seva concreció en idees, iniciatives o propostes possibles i realitzables en les escoles reals.

45

És una dificultat semblant a la que tenen els projectes educatius. La seva elaboració, quan es fa des d'una perspectiva democràtica, comporta la dedicació de moltes hores de molts professionals i altres persones. Però la seva dificultat principal no és arribar al consens sobre el seu articulat, sinó un cop elaborat que sigui realment una eina aplicable en la pràctica. La dificultat d'assenyalar la direcció en la qual hem de caminar va acompanyada de la necessitat de fer bons passos en la direcció correcta, encara que també sabem que, en les actuals circumstàncies, de vegades caldrà canviar l'objectiu final o a curt termini i fer passos en ziga-zaga. No descartant, fins i tot, alguna pas enrere.

¹⁴ [http://lelabo-ess.org/Nousavonsun"rêve"](http://lelabo-ess.org/Nousavonsun)http://lelabo-ess.org/IMG/pdf/le_lab_ess_-_reve.pdf

¹⁵ R, de resistir / E, d'experimentar / V, de veure lluny / E, d'avaluar

¹⁶ Aquesta idea l'he desenvolupat en relació amb el Projecte de l'Escola Fructuós Gelabert en una publicació que es diu *Quinze idees per a un projecte*, juny del 2018.

.....

Per canviar el món, cal canviar l'escola també. L'escola actual ha de superar vells ancoratges en models del passat. L'escola segueix sent un laboratori d'experimentació, a molt petita escala, de nous paradigmes socials.

L'important és no convertir els documents i projectes en paper mullat, sinó que els projectes i documents ens guiïn la pràctica del dia a dia. I que, en cada decisió pedagògica que prenguem, a l'aula, al claustre, a nivell del centre, en relació amb les famílies... estigui present el *per a què*, la finalitat i el propòsit. Només així podrem mantenir institucions vives i creatives en un món complex i canviant com el que ens ha tocat viure. I acompanyant aquesta idea projectiva, un bon seguiment i avaluació de la feina desenvolupada.

46

Aquest dèficit que podem observar en els plantejaments i la feina d'algunes institucions educatives (manca de finalitats o poc èmfasi en el seguiment, la continuïtat i el procés avaluador, poca concreció en la pràctica i distància entre el projecte i la realitat), també l'observem en algunes de les polítiques de l'administració, caracteritzades més pel curt termini que per una política més coherent i global. Són aquestes polítiques basades en les mesures puntuals, aïllades les unes de les altres, basades en els efectes immediats, amb el compte de resultats a finals de curs i amb absència de processos avaluatius que analitzin els processos, les mesures proposades i donin pistes per al futur.

Per canviar el món, cal canviar l'escola també. Per dos motius: el primer que l'escola actual ha de superar vells ancoratges en models del passat basats en la selecció, la competitivitat, la classificació, la desigualtat d'oportunitats, el rebuig a la diversitat, la rigidesa del currículum, la separació i diferenciació de gèneres, etc. I el segon motiu rau en el fet que l'escola segueix sent un laboratori d'experimentació, a molt petita escala, de nous paradigmes socials.

L'escola no canviarà el món, però sense l'escola tampoc serà possible el canvi. Aquesta és la idea central que proposem: que l'escola, i l'educació en un sentit ampli, és un terreny absolutament imprescindible per contribuir al canvi social, per contribuir al fet que els canvis que es produeixin siguin

sostenibles en el futur, i per tal que aquests canvis arribin a la majoria de la població.

Sense l'escola i l'educació, no es pot canviar el món. I l'escola s'ho ha de plantejar per coherència pedagògica, per compromís ètic i professional i per la responsabilitat ciutadana de contribuir a defensar els drets universals de les persones.

Tal com deia a l'inici d'aquesta publicació, en els darrers temps, alguns moviments que m'atreuria a qualificar d'antieducatius han acusat l'escola i els mestres d'adoctrinadors.¹⁷ Les crítiques efectuades per aquests sectors s'han centrat en determinades activitats, accions i experiències realitzades a les escoles, moltes de les quals a l'entorn del debat social i els diferents esdeveniments del procés d'independència. Han posat en qüestió el treball dels mestres, la selecció de continguts del currículum, l'orientació d'aspectes relatius a la història i la cultura i, de forma insistent, les decisions preses respecte al model lingüístic de les escoles. No són més que ingerències professionals que utilitzen l'escola i l'educació per a les seves finalitats partidistes, sectàries i ideològiques.

47

Si l'escola és un terreny de diàleg, democràcia, debat i reflexió constant sobre el món i les veritats d'aquest món, ens trobem davant de persones que voldrien que l'escola fos, com abans, un terreny d'adoctrinament de tot el contrari: de la uniformitat, de la disciplina irracional, dels valors més conservadors. Conceben l'escola com l'escola de la postguerra, pensada per adoctrinar, per transmetre els ideals i antivalors del franquisme, a través de la *Formación del Espíritu Nacional* o de llibres d'història esbiaixats i models d'ensenyament homogeneïtzadors i adoctrinadors. No comprenen que l'escola ha de ser un terreny de diàleg, de conversa i controvèrsia... i que per fer-ho possible cal que la realitat entri a dins les aules.

¹⁷ Mentre he acabat de redactar aquest petit document, ha aparegut al mercat el llibre de Jaume Carbonell *L'educació és política*, que aborda amb molta profunditat tots aquests aspectes.

L'adoctrinament –volar imposar una idea– fracassa estrepitosament. En canvi, treballar la curiositat, la reflexió sobre la realitat, aprendre a pensar, treballar l'esperit crític, segueix sent una perspectiva de futur, clarament educativa, que ajuda a formar, construir i transformar les consciències, el pensament i la personalitat de les persones.

L'escola i l'educació no adoctrina si compleix els seus requisits ètics i deontològics. I com deia Plutarc, *el cervell no és un got per omplir, sinó un llum per encendre*.

Aquestes reflexions poden semblar molt generals o ideològiques, però estan fetes amb la intenció d'assenyalar que el terreny per a l'educació és molt ampli i que cal omplir-lo de propostes, idees, drets i deures. I sobretot per insistir que qualsevol experiència pot ser positiva (redactar un conte amb la intenció de canviar el món, ho és) si serveix per encendre algun llum. A continuació, proposo algunes pistes més.

48

L'espai de l'aula, com un espai permanent de diàleg

Concebem *l'aula com un espai de comunicació i aprenentatge*. En una aula, cada infant està en disposició d'aprendre. Aprèn sol. Aprèn ell. Ningú aprèn en el seu lloc. Però ho fa en grup, en un context social ple d'interaccions: això és el que representa l'aula.

En aquesta ideal i hipotètica aula, si és rica en materials i estímuls per a l'aprenentatge, es produeixen constantment accions i interaccions, explícites i implícites entre tots els qui en formen part: infants i adults. En aquesta aula s'aprèn observant, escoltant, parlant. S'aprèn tant pel que es diu com pel que no es diu, pels encerts i pels errors, i potser més pels errors que pels encerts. En aquesta aula, els adults, professionals de l'educació, acompanyen, estimulen i provoquen situacions, aporten materials i promouen experiències per tal que els infants s'interessin, trobin sentit a la feina que s'hi fa quotidianament.

Si les condicions són les adients i l'acompanyament curós, tots els infants aprenen. Tots els infants tenen d'entrada ganes d'aprendre i tots poden trobar sentit als aprenentatges que estan fent.

En aquesta interacció comunicativa que es produeix, es posen en dubte els coneixements que cada persona té. Llavors, d'una banda, es construeix coneixement compartit i, alhora, es va reconstruint el coneixement de cadascú, a partir del creixement de la pròpia personalitat i la reconstrucció constant del propi jo.

A l'aula, per fer bons aprenentatges, bàsicament, hem de tenir en compte tres dimensions importants.

En primer lloc, per aprendre **cal fer**. Fer en el sentit ampli de la paraula. Fer que vol dir des de calcular a llegir, escriure, redactar un conte, resoldre una incògnita, informar-se, dibuixar o interpretar una partitura per cantar-la... És important tenir en compte que aquest fer de l'aula no és una simple activitat, ni un conjunt d'activitats deslligades les unes de les altres, sinó un conjunt de situacions en les quals el més important és la capacitat de relació i interrelació que sapiguem construir entre aquestes; així com l'articulació de processos en els quals el *fer d'avui* té sentit en el *fer de demà*, l'experiència que estem impulsant amb l'experiència següent. Poca implicació aconseguirem en els nostres alumnes a l'aula si no aconseguim sembrar i alimentar la llavor de la curiositat en les propostes que articulem a l'aula i propiciem que siguin capaços de veure la relació i interrelació entre tot allò que hi esdevé.

49

En segon lloc, per aprendre **cal conversar**. L'àmbit social que representa l'aula és l'espai ideal perquè es produeixi la conversa i és d'un gran potencial educatiu. La conversa és la manifestació genuïna del grup. Quan conversem, posem ordre a les nostres idees, aprenem a escoltar i, com a conseqüència, a valorar el pensament dels altres. Aprenem a modificar les pròpies idees, a relacionar informacions i coneixements diversos, etc. La conversa va acompanyada sempre de l'escolta i de l'observació.

De les converses a l'aula, en neixen dos tipus d'aprenentatges: els coneixements directes que s'adquireixen, i els que fan referència al model

que les persones fan servir per aprendre. La conversa forma part del procés personal d'aprenentatge, d'aprofundiment, de modificació, d'ampliació, de consolidació i de comunicació, per tant, és un procés de cooperació i col·laboració entre tots els qui conviuen a l'aula.

Finalment, **per aprendre, cal aplicar**, passar a l'acció. Aquesta és una dimensió que pot prendre formes diverses. L'aplicació es produeix una vegada s'ha fet l'aprenentatge bàsic i de forma paral·lela a aquest. Per exemple, quan resollem un problema nou a partir de posar en acció coneixements que hem adquirit en altres moments o en la resolució de problemes previs.

Es produeix també quan traiem conclusions i comuniquem aquestes conclusions o els mateixos aprenentatges a altres persones o grups classe. Quan organitzem intercanvis entre diferents grups d'alumnes amb l'objectiu d'explicar algun projecte, demanar alguna informació, fer propostes de treball cooperatiu, etc.

50

També quan posem en pràctica allò que hem après i això ens porta a l'acció. Totes aquestes dimensions consoliden l'aprenentatge que fem, ajuden a la seva comprensió i consolidació. És el que ens pot ajudar a plantejar-nos com treballar amb els infants aquesta perspectiva de canvi i millora del món.

No es tracta, en aquest sentit, de transmetre –o d'ensenyar– valors, sinó de viure'ls. No es tracta tampoc d'incloure uns continguts determinats en el currículum escolar. Es tracta de donar eines d'anàlisi i d'interpretació de la realitat i, a partir d'aquí, proposar recerques, indagacions, debats i projectes que ens ajudin a fer aquests aprenentatges de forma individual i col·lectiva. L'objectiu amb això és construir aquesta caixa d'eines que els infants necessitaran (i és en aquestes primeres etapes en les que cal assegurar bé els fonaments i recursos d'aquesta caixa).

L'acció educativa es mou en un triangle que va retroalimentant tota l'experiència pedagògica, i que es va desenvolupant de forma cíclica per fer-se cada vegada més complex. En els vèrtexs d'aquest triangle hi ha els tres conceptes: fer, reflexionar –conversar–, actuar. I cap dels tres poden conviure aïlladament.

Quins són els espais en què podem actuar?

En el plantejament de qualsevol activitat educativa li podem donar aquesta dimensió d'acció, d'aplicació dels aprenentatges. En el fons, es tracta de posar en acció la idea que aprenem, a més a més de per saber, per aprendre a saber i per actuar. Nussbaum afirma que un dels propòsits més importants de l'educació és saber què farem de les nostres vides. I les nostres vides estan lligades a una societat de què hem de formar-ne part activa. Si creiem que aquest és un propòsit de l'educació, l'acció esdevé un element fonamental de l'aprenentatge. I, per tant, qualsevol espai d'aprenentatge pot ser adient per plantejar-nos l'acció.

Valors i idees que caldria treballar a l'escola

Treballar el canvi i la millora del món comporta que els mestres en parlem i acceptem que aquests aspectes formen part de l'aprenentatge. Això vol dir, que una de les tasques importants dels equips docents si volem donar sentit a aquelles planificacions en què esmercem tant de temps, és ser capaços d'establir reflexions i converses constants, com a equip, sobre aquests valors i idees. I sabem que això no és gens fàcil pel fet que la vida escolar ens porta constantment a la immediatesa, al dia a dia, a l'activitat constant... i ens fa perdre aquesta perspectiva a mitjà i llarg termini tan necessària.

Treballar en equip, qüestió desitjable per a qualsevol equip docent, implica posar en comú i compartir idees generals respecte al món, a la infància i a l'educació. Aquesta és una proposta important. Per començar, us proposo sis punts de treball i reflexió amb una pregunta al final per afavorir-ho.

1. Al món hi ha coses, esdeveniments, situacions que passen que no ens agraden. Problemes d'abast local o mundial que ens afecten més directament o més indirectament, però que en un món globalitzat i interrelacionat tenen transcendència per a tots nosaltres. Això implica la transformació del concepte d'entorn en l'àmbit educatiu. I necessàriament ens porta a pensar que aquests problemes han

d'entrar a les aules. Sempre tenint en compte els infants que tenim al davant, però sense amagar res i amb voluntat de vincular el que passa a dins i el que passa a fora de l'escola.

Quins són els problemes que creiem que amenacen les persones des d'un punt de vista global?

2. Existeixen uns drets universals de les persones, que formen part del patrimoni de la humanitat i que tenim l'obligació de conèixer i respectar. És el conveni i l'acord universal que ens permet construir-nos com a espècie plenament humana. Naturalment, no els respectarem si no els coneixem.

Quins són els drets que destacaries de la Declaració Universal dels Drets Humans i com ho podem fer per transmetre'ls i viure'ls a l'escola?

3. En el dia a dia, convivim amb situacions que són injustes i discriminatòries, que de vegades tenen les seves arrels i fonaments en la nostra pròpia manera de pensar o actuar, o com analitzem la realitat. L'escola ha de poder parlar-ne, analitzar críticament aquestes idees i donar eines per a la seva comprensió i transformació si s'escau.

Quines són les idees que compartim sobre el canvi, el progrés, la tecnologia, els valors, l'educació, l'accés a la cultura?

4. Nosaltres mateixos o els infants podem ser protagonistes directes d'alguns d'aquests problemes: atur, canvi de domicili o migratori, problemes d'habitatge, etc. Això és molt important tenir-ho en compte ja que afavoreix el vincle emocional entre allò que li passa a l'infant i el que pot arribar a plantejar una situació d'aprenentatge a l'escola. No es tracta d'utilitzar els problemes dels infants amb una finalitat didàctica, sinó de buscar possibilitats de complicitat entre allò que passa a fora de l'escola i allò que passa a dintre; entre el pensament quotidià de l'infant i allò del que es parla a l'aula.

Quins són els punts forts i els punts febles de l'entorn? Quins són els principals problemes que afecten la nostra comunitat? Hi ha alguna amenaça especialment rellevant?

5. És necessari assumir les pròpies limitacions i la provisionalitat dels nostres coneixements i sabers. Això ens ha de portar a posar en qüestió

la pròpia realitat, ser crítics amb les informacions que ens arriben, tenir elements d'anàlisi per comprendre els impactes constants que tenim, tant del nostre entorn més immediat, com des dels mitjans de comunicació i culturals. En aquest sentit, fugir del dogmatisme i ser capaç de dubtar del propi coneixement esdevé una actitud clau per transmetre un model democràtic i avançat d'aprenentatge.

Tenim discrepàncies entre l'equip docent sobre aspectes que considerem bàsics: culturals, educatius, socials, econòmics...?

Per tant, és absolutament important que aquests aspectes estiguin presents en les reflexions dels equips docents, ja que tenen una gran repercussió en els aprenentatges, en els debats i en els projectes que es desenvolupen a l'aula.

6. Un sisè punt recull la decisió que cal prendre: volem ser mers espectadors, estudiosos d'aquests aspectes o també ens plantejem quina és la nostra participació o com podem contribuir a treballar-ho des de l'escola? Segurament aquest és un dels aspectes més delicats de l'acció pedagògica. I més difícils de concretar, ja que a les persones ens costa relativament poc posar-nos d'acord amb alguna situació problemàtica i les dificultats apareixen en el moment en què cal intervenir.

Compartim la idea que l'acció forma part de l'aprenentatge?

Quines diferències de criteri tenim sobre això?

.....
Els infants, com totes les persones, necessiten referents que actuïn com a testimonis del que es pot fer.

L'escola, en general, no és un lloc on s'afavoreixi l'acció. A més, el que hem observat en els infants és que, d'una banda hi ha la voluntat d'acció, que es manifesta en les ganes immediates per actuar, però sovint, quan parlem de problemes que van més enllà d'allò que és immediat, les dificultats per acordar com podem actuar es tornen quasi bé insalvables. No sabem què poden fer, quines són les seves possibilitats d'intervenció i si, arribat el cas, la intervenció serà efectiva o no. Els infants, com totes les persones, necessiten referents que actuïn com a testimonis del que es pot fer: l'existència o no d'aquests referents –a l'escola, a la família, a la societat...– serà un revulsiu en la pròpia conscienciació.

El coneixement del món, un àmbit central i imprescindible

Per canviar el món, cal conèixer-lo. M'agrada parlar de coneixement del món, en comptes de ciències socials, o estudi del medi o educació per a la ciutadania... En aquesta formulació, hi caben tots els aprenentatges que fem al voltant d'aprendre com és i com funciona el món que ens envolta.

Començaré posant exemples de projectes que he desenvolupat en algunes aules. Preneu aquests exemples com a iniciatives puntuals i que pretenen posar l'accent en les reflexions anteriors. La meua experiència és limitada, però com que la vinculació de l'aula amb el món ha estat una de les meves preocupacions habituals, m'agradaria explicar com ho he intentat treballar.

En tots els casos, he partit d'alguna activitat d'aprenentatge dins d'un projecte proposant alguna activitat puntual acompanyada de reflexió i conversa en el grup que ens permetés donar una dimensió més global al propi projecte. La resposta va ser positiva per part dels alumnes, i va contribuir, juntament amb altres accions, a normalitzar aquest punt de reflexió o metareflexió que va més enllà d'allò que s'està indagant a l'aula. Es tracta no només d'aprendre coses del món que ens envolta, sinó també de lligar emocionalment allò que estem aprenent a les pròpies vivències.

54

Projecte sobre màquines realitzat en una aula de 4t

En aquest projecte, fèiem una indagació sobre les màquines, la seva història i la seva evolució, des de la invenció de les màquines simples fins als robots. Vam dur a terme moltes experiències concretes amb politges, palanques i altres mecanismes i vam poder observar com, primer la motorització i després la robotització, havien suposat salts qualitius en la seva evolució i utilització.

En un moment final del projecte vam fer un conjunt de debats i reflexions sobre els avantatges i inconvenients que podien tenir les màquines en els successius moments de la seva evolució. Naturalment, les conclusions a

les quals van arribar explicitaven precisament les controvèrsies i contradiccions en l'evolució de la tècnica. Fins i tot, vam apuntar al final la possibilitat de proposar alguna màquina –la proposta no va passar del disseny– que solucionés algun problema real.

Projecte sobre electricitat realitzat en una aula de 3r

Després de dur a terme moltes experiències concretes i d'indagar sobre el funcionament de l'electricitat, les diferents fonts d'energia que serveixen per produir-la i la utilització de l'electricitat en la nostra vida quotidiana, vam plantejar una activitat final de caràcter avaluatiu que consistia a presentar un poble en una zona propera a algun desert africà on no havia arribat l'electricitat. S'hi presentaven dades i diversos projectes i cada alumne havia de fer-ne un sobre com portar l'electricitat a aquest poble, assenyalant els avantatges i inconvenients que podia tenir cada solució proposada. Les propostes incloïen diferents variables, fonts d'energia, viabilitat, sostenibilitat, etc.

55

Projecte sobre el concepte d'evolució realitzat en una aula de 6è

En aquesta proposta, entre altres activitats, vam analitzar quatre aspectes de la vida quotidiana per estudiar com havien evolucionat al llarg del temps. Els aspectes triats van ser: la còpia de documents, les feines quotidianes de la llar (centrades sobretot a rentar la roba), la representació de les imatges en moviment i l'alimentació (centrada en la fabricació de farina i pa). Sobre cadascun d'aquests quatre aspectes es van realitzar experiències concretes (fabricar sabó, una impremta de gelatina, construcció d'un *flick book* o folioscopi...). Un cop fetes les activitats, es van dur a terme converses per veure els avantatges i inconvenients que havien tingut les diferents evolucions tècniques. Això ens va permetre fer una reflexió més general del sentit dels descobriments tècnics i científics, els seus avantatges i inconvenients i dels valors ètics que hi ha darrere d'aquesta evolució. Vam realitzar també un debat molt interessant sobre l'exposició realitzada al Centre de Cultura Contemporània de Barcelona, «+HUMANS: El futur de la nostra espècie».

Activitat puntual un dia que se'n va anar l'electricitat a l'aula en una classe de 5è

Vam proposar fer un text sobre com ens imaginem un món sense electricitat després de fer un debat sobre les conseqüències que tindria que, de sobte, no tinguéssim electricitat a la ciutat i què hauríem de fer per suplir les mancances que tindríem.

Projecte realitzat sobre les notícies a l'aula amb els grups de 5è

El debat sobre notícies d'actualitat està present a moltes aules a l'escola. De fet, és un projecte vertical des de 3r fins a 6è de Primària i consisteix en una sessió, pràcticament setmanal, en què els alumnes presenten una notícia que s'han preparat prèviament i s'organitza un debat amb aquest motiu.

56

La diversitat de notícies i la tria que en fan els nois i noies permeten un repàs dels principals problemes del món: guerres, temes mediambientals, pobresa, etc. És una activitat que es va fent més complexa al llarg dels cursos i que té una dimensió important al voltant de l'expressió: comprensió lectora, vocabulari, resum de contingut, idees principals, d'una banda i, de l'altra, tot el que fa referència a l'exposició oral, claredat, ordre, organització del debat, escolta i resum final.

En l'experiència duta a terme a les aules de 5è, durant un curs sencer, al guió previ que tot l'alumnat tenia per preparar el debat, hi havia una pregunta que havíem de treballar: Què puc fer jo per solucionar el problema que presenta la notícia. En la majoria de casos, els resultats eren molt simples i als alumnes, en general, els costava respondre amb propostes originals i interessants. Alguns d'ells plantejaven fer algun tipus de denúncia, una carta, etc.; d'altres, manifestaven que no se'ls acudia res que poguessin fer que tingués alguna efectivitat. En unes quantes reflexions, poques, es vinculava el problema amb accions concretes en l'àmbit quotidià. Naturalment, les respostes depenien del tipus de notícia que es presentava i de la complexitat d'aquesta notícia. Era diferent parlar de la guerra de Síria que del terrorisme internacional, d'un problema mediambiental o de la circulació a la ciutat de Barcelona. Però, el que

intentàvem treballar és la idea que no n'hi ha prou amb reflexionar sobre el que passa al món i que la nostra condició de ciutadans ens porta a plantejar-nos la nostra intervenció, naturalment, tenint en compte les nostres limitacions i responsabilitats en cada problema.

Totes aquestes activitats i projectes són exemples concrets de com introduir debats i reflexions sobre l'actualitat, els problemes que vivim en el planeta i, naturalment, de forma explícita i implícita, de com analitzar críticament la realitat que vivim en el nostre entorn més immediat i més llunyà. Intenten vincular l'aprenentatge concret amb el desenvolupament de l'esperit crític i l'anàlisi i reflexió sobre la realitat, i amb la possibilitat també de donar l'opinió i fer propostes de millora o de canvi sobre alguna de les realitats o alguns dels seus aspectes que no ens agraden. Poden ser una contribució a pensar com podem millorar el món i aconseguir, a la vegada, un benestar més gran de les persones.

Es basen també en un gran respecte per la diversitat d'actuacions que els nens i nenes proposen, establint el debat al voltant dels beneficis, de les dificultats o de la incidència que la proposta pot tenir i no tant sobre la viabilitat i oportunitat de la proposta. No es tracta d'arribar a unanimitats, sinó d'apostar per tenir més eines d'anàlisi i de reflexió.

57

Potser val la pena recordar el debat que vam realitzar sobre l'exposició «+HUMANS»¹⁸ ja que va ser d'una gran riquesa en aquest sentit. Al costat de la sorpresa, fins i tot, l'enlluernament i el miratge de la ciència i de la tècnica... vam poder debatre sobre l'oportunitat o els perills que determinats avenços podien suposar per a la humanitat.

Un dels aspectes més controvertits era veure com un determinat invent arribava a poder ser utilitzat per tothom, podia ser socialitzat al màxim, o només el podien fer servir i fer servir unes minories determinades. Un debat que no passa desapercebut, tot i que sigui molt complex, en alumnes de 11 o 12 anys. I un segon aspecte també molt interessant va ser la polèmica sobre si alguns invents dels que es presentaven contribuïen a la humanització o deshumanització de la societat. L'ètica va estar present de forma natural en tots els debats.

¹⁸ Exposició «+HUMANS». <http://www.cccb.org/ca/exposicions/fitxa/-humans/129032>

Projectes d'aprenentatge-servei. La vinculació de l'acció a l'entorn

Una de les experiències més interessants d'interrelació entre l'escola i entorn han estat els projectes d'aprenentatge-servei.

L'aprenentatge-servei és una proposta educativa que combina processos d'aprenentatge i de servei a la comunitat en un sol projecte ben articulat en el qual els participants es formen tot treballant sobre necessitats reals de l'entorn amb l'objectiu de millorar-lo.¹⁹

Sorgida com una iniciativa i experiència impulsada per diverses fundacions i associacions, durant uns quants anys es va dedicar a impulsar experiències en àmbits educatius molt diversos en els quals es vinculaven projectes de recerca i indagació, amb intervencions pràctiques, en general, en el context proper a la institució que impulsava el projecte.

58

Són significatius els àmbits d'actuació de les experiències:

- Acompanyament a l'escolarització
- Ajuda pròxima a altres persones
- Intercanvi generacional
- Medi ambient
- Participació ciutadana
- Patrimoni cultural
- Projectes de solidaritat i cooperació
- Promoció de la salut

La idea genuïna d'aquests projectes és combinar un servei de qualitat en algun sector o àmbit de l'entorn proper i un aprenentatge sistematitzat. Per tant, com assenyalen els seus promotors, es caracteritza per beneficiar tant les persones que presten el servei com els seus destinataris. I, en la mateixa presentació, afirmen que l'APS no és un projecte de voluntariat ni un treball de camp o les pràctiques d'una assignatura.

¹⁹ <http://www.aprenentatgeservei.org/index.php?cm=02>

El Departament d'Ensenyament també impulsa sobretot a l'ensenyament secundari experiències amb l'objectiu de promoure que els alumnes experimentin i protagonitzin accions de compromís cívic, aprenguin en l'exercici actiu de la ciutadania, i posin en joc els seus coneixements i capacitats al servei de la comunitat.²⁰

L'àmbit de l'organització. Viure el canvi

L'any 1923, a Calafell, impulsades per l'Ajuntament de Barcelona i sota la direcció de Pere Vergés, s'organitzen unes colònies escolars que s'anomenen Primera República d'Infants.²¹ Aquelles colònies, a més de ser una activitat educativa i lúdica adreçada a infants que no podien tenir accés a altres activitats durant l'estiu, va ser, per la seva organització, una experiència organitzada de vida social, amb un funcionament democràtic, basada en la convivència de nois i noies i la interrelació amb el seu entorn. Pere Vergés i, més tard, Artur Martorell i Enric Gibert van crear una comunitat en la qual eren possibles la convivència i l'ordre; compartien interessos i afanys; vetllaven els uns pels altres. A Vilamar es va realitzar una autèntica innovació, revolucionària per a l'època, i una mostra clara d'escola activa i d'autogovern per als alumnes.

59

He volgut posar aquest exemple d'una experiència de fa uns quants anys per plantejar una altra dimensió de l'acció, com a part del procés d'aprenentatge. En aquest cas, es tracta d'una activitat de lleure en la qual, de forma sistemàtica, s'experimentava sobre un model d'organització, en definitiva, sobre un model de societat.

Les escoles són institucions amb criteris organitzatius que transmeten de forma implícita i explícita models de funcionament. Igual que la nostra actitud davant l'aprenentatge, les nostres decisions organitzatives també transmeten un model concret de funcionament i de visió del món (les nostres relacions i les nostres interrelacions, aprendre a viure i aprendre a conviure).

²⁰ Servei comunitari. <http://xtec.gencat.cat/ca/comunitat/serveicomunitari>

²¹ *Diari de Vilamar*. Edició facsímil (1922). Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2017.

La institució escolar és un terreny pràctic d'experimentació de models organitzatius, de funcionament, de cooperació i de cura de les persones.

La institució escolar és un terreny pràctic d'experimentació de models organitzatius, de funcionament, de cooperació i de cura de les persones. Les escoles poden plantejar experiències diverses de caràcter organitzatiu que afavoreixin aquests objectius de coneixement de funcionament de la societat, de relacions personals i interpersonals entre la comunitat, de democràcia com a mecanisme de relació entre les persones i de presa de decisions, etc. Qualsevol intervenció en l'àmbit organitzatiu ha d'ajudar a prendre consciència de la importància de les decisions que es prenen i dels aprenentatges que es fan comunitàriament en l'àmbit escolar.

60

Si creiem que a l'escola hem de treballar valors com ara el diàleg, la convivència, la justícia social, la democràcia, la participació/implicació, el respecte, la igualtat de gènere, el reconeixement de l'altre, de la seva diversitat, la cura de les persones... només ho podem fer establir models organitzatius i de funcionament que les posin en pràctica.

En el fons, estem treballant pedagògicament intentant transmetre i comunicar un model que volem traslladar també al funcionament de l'entorn, de la ciutat, de la societat... Si experimentem la democràcia, és més fàcil que entenguem aquest funcionament polític i social.

Només apuntem, per acabar, algunes idees:

- Establir mecanismes perquè l'alumnat participi en les decisions sobre els aprenentatges que es fan a l'aula. Gestió democràtica del currículum.
- Obrir la gestió de l'escola a la participació dels alumnes.
- Organitzar l'espai i el temps a l'aula amb la participació de l'alumnat: distribució de l'espai, elaboració dels horaris...
- Establir mecanismes de cooperació i de treball entre diferents grups classe de l'escola.
- Practicar l'assemblea autogestionada, no només per resoldre conflictes de pati, sinó també per decidir sobre temes pedagògics, organitzatius, etc.

L'acció en el currículum.

Són curriculars aquestes activitats? Entren en el currículum oficial? En els exemples presentats hem explicat les dimensions més relacionades als aprenentatges i les que fan referència al nostre posicionament i acció sobre els problemes analitzats. Donar l'opinió, ser crític, reflexionar sobre la nostra actuació com a ciutadans formen part d'aquestes activitats i projectes d'aprenentatge.

Però formen part del currículum? Als qui es preocupen per si tot això és important treballar-ho a l'aula els recomano que facin una lectura de les propostes que Neus Sanmartí i Teresa Pigrau fan en el seu projecte *Tresor de recursos*.²² En la seva proposta curricular sobre la competència científica ho expliquen clarament quan inclouen aquestes accions vinculades als processos d'indagació com a part del currículum, una part essencial si volem fer aprenentatges profunds, compresos, funcionals i amb sentit per als nostres alumnes.

61

És a dir, que aquesta dimensió dels aprenentatges té la funció de millorar-los, a la vegada que representen models d'experimentació de ciutadania. Estaríem parlant de desenvolupar l'aprendre a viure junts, un dels quatre pilars de l'educació proposats per l'«Informe Delors», ja fa més de vint anys.

En la rúbrica sobre aquesta competència, desenvolupen una dimensió centrada en l'*actuació*:

Resolució de problemes i presa de decisions d'actuació responsable, fonamentades en el coneixement científic en l'àmbit personal, social i global.

D'aquesta dimensió, en recollim quatre criteris diferents per al nivell d'expert. Podeu consultar la rúbrica sencera a la direcció web recollida a la nota de peu de pàgina.

²² Neus Sanmartí, Àngels Prat i Pla, Teresa Pigrau, Mercè Mas i Ferrer i Guida Al·lès: *Tresor de recursos*. <https://www.tresorderecursos.com>

- *Fa propostes d'actuació personals i col·lectives per millorar les condicions de salut, i les raona donant arguments i contra arguments fonamentats en el coneixement científic, de manera que tenen força per convèncer-ne d'altres.*
- *Planifica i porta a la pràctica actuacions per fer un ús responsable dels recursos naturals i de materials, objectes, estris..., i pot explicar les raons de les seves actuacions tenint en compte les conseqüències ambientals en l'àmbit local i global.*
- *Planifica i porta a la pràctica propostes per donar resposta a problemes tecnològics i utilitza eines, màquines i instruments amb els procediments adequats i tenint en compte les normes de seguretat. Pot explicar les raons de seguir aquestes normes.*
- *Tendeix a utilitzar les TIC de manera responsable i crítica, aplicant tècniques i estratègies per gestionar-les adequadament, normes de seguretat, criteris de validesa de la informació que aporten, i un control del temps d'ús, del consum energètic, del soroll, etc. Pot convèncer companys de la necessitat de aplicar-los.*

62

Incloure aquesta dimensió en el currículum té sentit en tant que ens porta a desenvolupar una idea global de l'educació i del treball escolar, que ens ajuda també a construir la nostra personalitat com a ciutadà d'una societat complexa. Una societat que requerirà la nostra implicació. Coneixement i implicació que necessitarem si volem tenir les eines que ens permetran participar-hi com a membres actius.

.....

Incloure aquesta dimensió en el currículum ens ajuda a construir la nostra personalitat com a ciutadà d'una societat complexa.

Aquesta dimensió té sentit perquè forma part imprescindiblement del procés d'aprenentatge. Actuar és una part de l'aprenentatge. Una part que dona sentit als coneixements que adquirim, ens vincula emocionalment amb l'objecte d'estudi i afavoreix l'aprenentatge en el sentit de posar en acció davant de la realitat les idees, coneixements, eines que hem anat adquirint en altres moments i en altres experiències.

Conclusions

He volgut presentar en aquesta darrera part exemples concrets amb una pretensió purament il·lustrativa. Estic convençut que la majoria dels qui llegiu aquestes pàgines tindríeu altres exemples per explicar i altres reflexions a proposar. També penso que les meves reflexions són molt limitades i la única virtut que tenen potser és que estan fetes des de l'escola. Lectures, experiències i converses que m'han acompanyat en tots aquests anys de professió que m'han servit per entendre una mica com funciona tot això.

Estic convençut de les possibilitats reals de canvi, transformació i millora de l'escola i l'educació. I com deia més amunt, que el canvi i la millora de la nostra societat no es farà sense la implicació i participació de les escoles i les comunitats educatives que hi ha darrere. En això, com deia al principi, hi he esmerçat molts dels meus esforços des d'un punt de vista professional.

Estic convençut de la influència que podem tenir en aquest procés. Malgrat totes les resistències. Malgrat totes les limitacions. Malgrat que pensi que no tenim les millors condicions que ho facin possible.

63

I per això necessitem superar cinc aspectes que se'ns presenten sovint com a dificultats:

- La voluntat de seguir escrivint i reflexionant sobre la nostra realitat.
- La destresa i la intel·ligència col·lectiva per descobrir i compartir les millors iniciatives i projectes. Incloent-hi els errors comesos.
- La capacitat d'explicar de forma simple què podem fer i la utilitat que ho fem.
- L'encert per treballar en equip i consolidar-lo.
- I l'habilitat de treballar en xarxa per enriquir i millorar les pròpies idees i accions.

Espero que totes aquestes idees us hagin ajudat en la vostra pròpia reflexió. Repeteixo que no busco la vostra adhesió, sinó els vostres interrogants. Construir una societat millor per a les persones requereix moltes idees, molta implicació i molta voluntat.

Referències bibliogràfiques

- DIVERSOS AUTORS (2018): *Contes per canviar el món*. Ed. Mediterrànea.
- CARBONELL, Jaume (2018): *L'educació és política*. Octaedro.
- DEWEY, John (1985): *Democràcia i escola*. Eumo.
- DEWEY, John (2010): *Experiencia y educación*. Biblioteca Nueva.
- Diari de Vilamar* (2017). Edició facsímil de 1922. Publicacions de la Universitat de Barcelona, 2017.
- DOMÈNECH, Joan (2018): *Quinze idees per a un projecte*.
- HIRSCHMAN, Albert (2004): *Retòriques de la intransigència*. Fondo de Cultura Económica.
- ILLICH, Ivan (2006): *Energia y equidad*, Obras reunidas, Vol. II, Fondo de Cultura Económica.
- INFORME DELORS (1996): «Educació: hi ha un tresor amagat a dins». UNESCO.
- MORIN, Edgard (2011): *La vía: Para el futuro de la humanidad*. Ed. Paidós Ibérica.
- NOAH HARARI, Yuval (2016): *Homo Deus*. Grup 62.
- NUSSBAUM, Martha C. (2011): *Sense ànim de lucre*. Arcàdia.
- 64 SEMPERE, Joaquim (2009): *Mejor con menos*. Ed. Critica.
- TONUCCI, Francesco (1989): *Amb ulls d'infant*. Barcanova

Materials consultables a la xarxa.

- ADORNO, Theodor (1966): *Educació i nazisme*. <http://zeitgenoessischeaesthetik.de/wp-content/uploads/2013/07/La-educación-después-de-Auschwitz-TheodorWAdorno.pdf>
- LE LABO DE L'ÉCONOMIE SOCIAL I SOLIDAIRE: <http://lelabo-ess.org>
- APRENTATGE I SERVEI (APS): <http://www.aprenentatgeservei.org/index.php>
- MARTUCELLI, Danilo (2014): Educar y Aprender en un nuevo escenario. <http://www.mrp.cat/inici/27/educar-en-temps-dincertesa>
- SANMARTÍ, Neus i PIGRAU, Anna: Tresor de recursos. <https://www.tresorderecursos.com>

Premi Pilarin Bayés

ESTUDI **ESCOLTEM ELS INFANTS**

Edicions anteriors

- 2012 Valors per superar la crisi
- 2013 Valors de l'esport:
saber guanyar, saber perdre
- 2014 Conviure amb la malaltia
- 2015 Valors que aporten els avis
i les àvies
- 2016 Les solidaritats amb ulls d'infant
- 2017 Aprendre a viure jugant

Trobareu tots els estudis

a www.premipilarinbayes.org

El pensament dels infants a través dels contes. El paper de l'escola i l'educació

Joan Domènech reflexiona, a partir dels contes elaborats per gairebé 7.000 infants per al **Premi Pilarín Bayés 2018**, sobre les idees que tenen del canvi del món i sobre les possibilitats i vies de treball que, al voltant d'aquesta proposta, poden desenvolupar escoles i mestres.

Editorial
Mediterrània

Solidaritat
Sant Joan de Déu

ISBN: 978-84-9979-642-0

Amb la col·laboració de:

Generalitat de Catalunya
Departament
d'Ensenyament

9 788499 796420 >

ARAMARK

prempilarinbayes.org